

Dit is "Toestanden" van
30 december 1988
1ste jaargang nr. 16
U vindt ons in de kiosk en
betree boekhandel
voor 50F
Abonnementvoorwaarden
vind je op blz. 31,
de inhoud op de achterkant
Ons afgiftekantoor is
Brussel X

Toestanden

Eindejaarsnummer
Eindejaarsnummer
Eindejaarsnummer
Eindejaarsnummer
Eindejaarsnummer

over onderschikte steden,
de vorwenste Donan
en literaire lamelkooijs

WEEKBLAD VAN DE THOMAS BERNHARD- FANCLUB

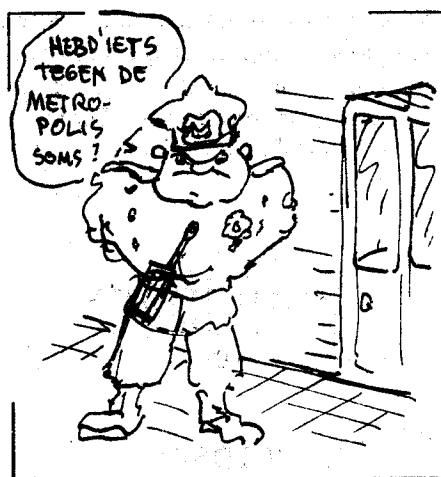
De stad in de literatuur, de literatuur in de stad

De mysteries van de metropolis

Stadsliteratuur? De argeloze grondvesters van het genre zijn wellicht twee Parijse *indics*, die in 1798 moedeloos de onmogelijkheid constateerden personen op te sporen, omdat ze voortdurend in de menigte verdwenen. De transformatie van de stad tot een niet aan regels en gevestigde gewoonten gebonden universum schiep tegelijk een nieuw literair thema.

De stad als subject lijkt inderdaad een gegeven verbonden met het ontstaan van grootschalige metropolissen. Zowel de Franse als de industriële revolutie bleken een voedingsbodem voor dit fenomeen. Beide metamorfoseerden het bewustzijn van het publiek over de stad. De veronturste burger ontdekte het bestaan van *les classes dangereuses*, de sansculottes die elk moment weer tot revolutionaire actie konden overgaan. Romantische zielen constateerden verbouwereerd dat de metropolitanen zakelijk-machinistische en vervreemdende gedragspatronen ontwikkelden. De stadsbewoners begonnen steeds meer op de machines van de industriële revolutie te gelijken.

Aldus hebben grote steden een eigen identiteit verkregen. Ze dienen als onderwerp van Eugène Sue's *Les mystères de Paris*, veel van Balzac's en Dickens' romans. Fascinatie én angst voor de grootstad komen in die boeken tot uiting. Dickens is een goed voorbeeld van die dubbelzinnige reactie tegenover de stad. Zijn helden eindigen onveranderlijk, als beloning voor het geleden verdriet, teruggetrokken in een plattelands luilekkerland. Dickens zelf echter kon de grote stad niet missen, en verloor na enkele dagen platteland of provinciestad zijn literaire inspiratie.

De stad blijkt aldus uitgegroeid tot een gevoelsgeladen entiteit, een symbool van de moderne industriële samenleving. Geen wonder dat het verzet tegen die samenleving vaak de vorm aanneemt van een rebëlie tegen de stad. De metropolis schrikt, boven alle politieke ideologieën uit, zowel conservatieven als progressieven af. John Ruskin en William Morris, de belangrijkste woordvoerders van het anti-steedse en anti-industriële denken gedurende de negentiende eeuw, zijn sterk socialistisch geïnspireerd. In de twintigste eeuw vinden we elementen van het anti-stadsdenken terug bij allerlei conservatieve denkers, de Duitse expressionisten, de achtenzestigers... Ook bij de aanbidders van de stad vinden we een uiteenlopend allegaartje terug: futuristen, technocraten, communistisch geïnspireerde constructivisten... De stad blijkt een focus van een voortdurend debat over modernisering en vooruitgang, waarbij voor- en tegenstanders eerder vanuit een emotionele dan vanuit een politieke reflex stelling nemen.

Tijdens de jaren tachtig lijkt de balans opnieuw in de pro-steedse richting door te wegen. Terwijl de achtenzestigers droomden van een vlucht naar de vermeende paradijse plattelandscommunes of naar het mystiek utopia van het Indisch

subcontinent, herontdekken de tachtigers de stad met haar eigen identiteit, haar tradities, haar leefculturen. Terloops: deze revival heeft ook haar wortels in de jaren '60. Bewegingen voor de bescherming van het stedelijk patrimonium ontstonden gedurende die jaren. Ook de groene electorale successen in de steden verklaren zich deels door het verzet tegen de betonbazen die het stedelijk patrimonium verloederen.

Vanuit deze achtergrond valt de hernieuwde belangstelling voor de stad als literair thema te begrijpen. Het publiek wil opnieuw over steden lezen, hun sfeer proeven, hun identiteit ontdekken. Daar waar de vijanden van de stad ze als een abstractie beschouwen, is ze voor de voorstanders iets heel concreets, iets bijzonders dat zich niet herhaalt. Stadsliteratuur situeert zich dan ook in een welbepaalde stad, een universum met eigen regels en wetmatigheden. Dit decor kan de achtergrond vormen voor een zoektocht waarbij de actoren proberen zich te oriënteren tussen de veelheid van sociale en culturele bestaansvormen die in een stad naast elkaar bestaan. Soms lijkt de stad dan weer een mysterieus spinnweb, dat alles opsloopt wat in haar netten belandt. Elders krijgen we een haast apocalyptisch universum voorgeschoteld, de stad gemetamorfiseerd in een jungle.

Verwilderd, verloederd en ontaard zijn inderdaad alle metropolissen tot op zekere hoogte. Zonder hun groezelige gezelligheid, hun inspirerende chaos, hun onvoorspelbaarheid, hun afwisseling zou het leven echter uiterst saai en banaal zijn. Een stad biedt spektakel én leesvoer.

Michel Huysseune

"Mijn moederstad is in werkelijkheid een dodelijke ziekte, waar haar bewoners in geboren of gezogen worden, en gaan zijn niet op het beslissende moment weg, dan plegen ze direct of indirect vroeg of laat onder de druk van al die ontstellende omstandigheden heel plotseling zelfmoord of gaan direct of indirect langzaam en op ellendige wijze op deze in wezen door en door de mens vijandige architectonisch-aartsbisschoppelijk-stompzinnig-nationaalsocialistisch-katholieke knekelgrond ten onder."

Zo denkt de Oostenrijkse schrijver Thomas Bernhard over Salzburg, de stad waarin hij een deel van zijn jeugd doorbracht. Dit en vele andere uittreksels over de stad van Mozart, van de Festspiele en van de "Kunst met een grote K", staan te lezen in "De oorzaak", het eerste deel van

Toestanden met Thomas

Bernhards autobiografie. Wees gerust, in dit eindejaarsnummer van "Toestanden", gewijd aan de stad en de literatuur, komen ook wel vrolijker portretten van steden voor dan die van Bernhard over Salzburg of Wenen.

Er lopen nog andere lijnen doorheen dit nummer. Daarbij was ook Bernhard onze inspirator. Zijn romans, teksten en toneelstukken zijn in feite een lange aaneenschakeling van verwensingen. Een van de gezondste aspecten van Bernhards litera-

tuur bestaat er inderdaad in dat hij zijn haat, ergernis en nijd voortdurend naar alle kanten spuit. Dat is gezond want zo blijft dat allemaal niet op de lever liggen. In plaats van traditioneel eindejaarswensen te formuleren, nemen wij hier Bernhards therapie over. In dit nummer vindt U bijgevolg een reeks nieuwjaarsverwensingen.

Bernhards boeken zijn misschien wel gezonde literatuur, maar ons inziens nog veel te onbekende literatuur. Maar Bernhard is niet de enige onderschatte auteur. In deze "Toestanden" sommen een aantal min of meer bekende Vlamingen hun "onderschatte" schrijvers op. Tenslotte een nieuwigheid in dit nummer: een culinaire rubriek. Met Bernhard heeft dat zo goed als niets te maken, want in zijn romans wordt zelden of nooit gegeten.

De meeste beschavingen hebben steden gekend. Men denke in dit verband maar aan de stedelijke beschavingen in de vlakten van de Nijl, aan de Griekse polis en de Romeinse civitas. In Europa ontstonden de meeste steden in de Middeleeuwen. Hoe dat precies gebeurde en wat aan de oorsprong ervan stond is niet altijd even duidelijk: moet men uitgaan van rechts-historische overwegingen of zijn het, zoals onder anderen Pirenne stelde, de kooplieden met hun handel en wandel die aan de stad gestalte gaven? Hoe dit ook zij, met de urbane ecologie kan men er wel van uitgaan dat uiteindelijk geen enkele stad berekend is om autoverkeer.

Een ander element om dringend in overweging te nemen is het gegeven dat de stad vanaf de 19de eeuw een revolutionair potentieel in zich droeg: de aanwezigheid met name van een zich vormend proletariaat dat nog niet tot de consument gereduceerd was, was vaak een garantie dat men niet slechts in de fabriek productief was. Dat veranderde stilaan in de 20ste eeuw toen de arbeider door een steeds snellere en neurotischere consumptie geboeid - letterlijk en figuurlijk - van producent tot consument teruggebracht werd. Het droeg bij tot de ontwrichting van de sociale netwerken en zo ontstond de "tentaculaire" stad zoals uitgebeeld in

Standpunt

Onleefbare stad

VOOR BOER & TUINDER
& WIM VAN ROOY

E. Verhaerens poëzie en in een van Vlaanderens stadsromans, met name *Wrakken* (1898) van E. de Bom.

De neurotiserende component die de stad omtoverde van een als conservatief beschreven Gemeenschap tot een hectische *Gesellschaft* (Tönnies) heeft men trachten te ondervangen door de wijkgedachte, waarin dan oorspronkelijke netwerken zouden worden hersteld, met weinig succes overigens. En op dit moment wordt de stad doodgeknuffeld door projectontwikkelaars en jet set-architecten, die door de burgervaders en door de gladder jongens als nieuwe goden triomfantelijk worden ingehaald. Het nieuwe modewoord daarbij is "public-private partnership", een toverformule om de stad eerder swingend dan leefbaar te maken.

"Urban renaissance" en city marketing"

(het verkopen van de stad aan de buitenwereld) zijn de bedwelmende formules waarin politici en yuppies zich wentelen terwijl ze ondertussen de stad onleefbaar maken door te snoeien in de meest elementaire sociale voorzieningen. Door deze aanval op de verzorgingsstaat rukken armoede en criminaliteit op in de meeste grote steden. Architecten denken dit proces te kunnen counteren door weer maar eens een poenig project neer te poten, het liefst met een winkelcentrum als blikvanger.

Dit machobeeld van architectuur is klaarblijkelijk het antwoord van een cynisch establishment op de inspraakgedachte van de jaren zestig en zeventig. De steden willen een nieuw elan, snakken naar het Grote Gebaar, willen meedraaien op wereldniveau en schuwen de benauwendende erfenis van de inspraakgedachte. En dan hebben we het nog niet over allerlei technologische hoogstandjes die in de steden met hun groeiende dienstensector "uitgeprobeerd" worden en die meer dan ooit gekoloniseerd worden. Volgens de Amerikaanse socioloog Herbert Gans zijn de steden de marionetten van het internationale kapitaal. Het wordt tijd dat het begrip inspraak weer boven tafel wordt gehaald.

Wim Van Rooy

Barcelona

"Ze geloofde rotsvast in haar profetische gaven; dat haar voorspellingen niet uitkwamen tastte die overtuiging geenszins aan, weerhield haar er niet van nog meer catastrofes aan te kondigen. Een verslindend vuur zal Barcelona totaal in as leggen, niemand zal ongedeerd uit deze afsgrijpselijke brandstapel komen, zei ze bijvoorbeeld...".

Uiteindelijk zal Onofre Bouvila, de held van Mendoza's meesterwerk *De stad der wonderen* alles in het werk stellen om de Catalaanse hoofdstad ongewild tot puin te herleiden maar - zo suggereert Mendoza - Barcelona leek op een iguanodon die dertig seconden of meer nodig heeft om een signaal van zijn hersens naar zijn staart te krijgen. Of in dit geval : vaak omgekeerd.

Anarchist

De dikke roman is niet alleen de kroniek van Barcelona tussen twee wereldtentoonstellingen. Maar het is ook een liefdesverhaal, zij het met de liefde van een dierentemmer voor zijn lievelingstijger, de manke. Tegen de achtergrond van de eeuwwende met haar menigvuldige sociale, politieke maar ook Spaans-Catalaanse tegenstellingen laat de auteur een boerejongen uit de Pyreneeën afdalen om, vooreerst als dompelaar met de dompelaars en anarchist met de anarchist, zich een leven te schoppen. Onofre wordt opgenomen in de brede anarchistische stroming die in Barcelona kwam aangewaaid uit Italië. "Weliswaar was de uitspraak dat Barcelona 'met de rug naar de zee lag' aan het einde van de 19e eeuw reeds een gemeenplaats", noteert Mendoza/Onofre de eerste dag, "toch werd deze bewering niet gestaafd door de werkelijkheid van alledag. Barcelona was altijd een havenstad geweest en was dat nog steeds; ze ontleende haar bestaan aan de zee. Ze voedde zich met de producten van de zee en gaf de zee de vrucht van haar inspanningen; de straten van Barcelona voerden de wandelaar naar de zee en de zee verbond de stad met de rest van de wereld (.....). Tot dit alles moest Onofre Bouvila, die uit het binnenland kwam, zich wel aangetrokken voelen. Allereerst ging hij die ochtend naar de haven om werk te zoeken als stuwadoor". De tentoonstelling van 1888 kwam - na veel gepalaver - op de plaats van de oude citadel, en was zeer groots opgevat : het terrein besloeg 380.000 m² en de kranten schreven dat de steenovens het tempo niet meer aankonden; aangezien Madrid niet

DE STAD DIE MEER OP
BARCELONA LIJKT DAN
MADRID OP AMSTERDAM!

"Ik heb nergens zien
staan dat
Jezus Christus moest
werken om te eten"

Vanop zee bekeken ligt het oude Barcelona net tussen de Montjuic, een grote heuvel, en het stadspark, "Parque de la Ciudadela". In dat park vond de wereldtentoonstelling van 1888 plaats. Die van 1929 ging op de Montjuic door. "De stad der wonderen", Eduardo Mendoza's jongste roman is de kroniek van Barcelona tussen 1888 en 1929.

met geld over de brug kwam, en Barcelona de zware investering niet kon dragen - de stad werd door de Castiljanen geboycot en de economische bloei moest nog beginnen - dreigde de expo niet tijdig geopend te kunnen worden. Men had de opening al eens verdaagd naar 8 april 1888, langer wachten kon niet meer aangezien Parijs de tentoonstelling van 1889 had geëist en die twee samen laten vallen...

Chantage

Intussen verdiept Onofre zich in zijn politieke geschriften: "Door steeds opnieuw de inhoud van de pamfletten te vertellen (aan de andere arbeiders op de tentoonstellingswerkplaatsen - d.d.) was hij uiteindelijk zelf gaan begrijpen wat er in stond". Maar Onofre leert ook andere kneepjes : eerst het kleine sjacherwerk van de kwakzalver, later kijkt hij van de immobiliënmaatschappijen de truuk met de stadswaarborg en de persoonlijke chantage af. Hij wordt zowaar projectontwikkelaar in stadswijken die nooit rendabel gemaakt kunnen worden. Kort-

om, naarmate Barcelona armer wordt (en Barcelona zal precies tot de volgende wereldtentoonstelling schulden afbetalen) wordt Onofre Bouvila rijker; ook zijn eigen gezin zet hij schaamteloos af. Tot dat hij tenslotte de rijkste man van Spanje wordt en de vertrouwing van alle rijken en machtigen van zijn tijd in Spanje, uiteraard ook de kerk, die hij als volgt de mond snoert : "Maar pater, (...) ik heb het evangelie een aantal malen uitvoerig bestudeerd, maar ik heb nergens zien staan dat Jezus Christus moest werken om te eten; wat is dat voor een soort leer?" Ondanks al zijn cynisme begint hij toch te twifelen. "Alles wat hem tot voor kort ontzettend belangrijk had geleken, vond hij nu zelf onbenullig. Over dit soort zaken dacht hij na wanneer hij alleen was, wanneer hij aan de slijmerige parasieten die hem belaagden had weten te ontkomen en naar de geheime schuilplaatsen van zijn jeugd was gevluht".

Verval

Wanneer Onofre dus de pleitbezorger voor een tweede wereldtentoonstelling (op Montjuic) wordt, suggereert Mendoza, is dat een gebaar van hem om een oude ereschuld te betalen. Onofre Bouvila bedenkt zelfs een stunt die we hier niet kunnen navertellen. Maar eer valt er weinig mee te rapen en de schulden van Barcelona nemen er niet door af. "Tegenover hem heeft de stad een schuld van eeuwige dankbaarheid", schrijft een krant nadat ze hem als gevolg van de stunt niet meer terugvinden. En Mendoza, die dit hele spitsboevenverhaal met een mengsel van bewondering, geschoktheid en vertedering heeft beschreven, besluit zijn boek op een onnavolgbare manier : "Later werden al die gebeurtenissen door het collectieve geheugen samengesmeed, gingen in dat geheugen een geheel vormen, een keten of helling die onvermijdelijk naar oorlog en slachting voerde. In de loop der tijd ontstond de mening dat vanaf het jaar waarin Onofre Bouvila uit Barcelona verdween de stad onmiskenbaar in verval was geraakt".

Dirk Daens

Eduardo Mendoza, *De stad der wonderen. De kroniek van de stad Barcelona tussen twee wereldtentoonstellingen. Het verhaal van een sluwe dorpeling die macht en rijkdom vergaat*. Vertaald door Francine Mendelaar en Harriet Peteri, Amsterdam, Arena, 1988.

Het vele moois dat Napels te bieden heeft verbleekt naast de deprimerende menselijke ellende die al haar poriën uitzweten, haar weerzinwekkende smerigheid en het naargeestige verval van alles wat er van steen of staal is. En dan is er de onveiligheid die iedereen, toerist én Napolitaan, permanent bedreigt. Deze ruige realiteit kan elke objectieve waarnemer moeiteloos vaststellen. Zelfs de anders zo wel-denkende Michelingids is dit niet ontgaan.

Welnu, de Napolitaan Luciano de Crescenzo bestaat het een ongemeen vermakelijk boek te schrijven waar Napels zowel het onderwerp als het decor van uitmaakt en dat je uiteindelijk verzoent (thuis in je luie stoel althans) met wat wij, noorderlingen de Napolitaanse vrijpostigheid, opdringerigheid, steelzucht, schofsterigheid en zelfs criminele aanleg noemen. Bij de Crescenzo heet dat echter de 'Napolitanità', iets dat doet denken aan de 'négritude' van de Senegalese politicus-dichter Léopold Senghor. Deze 'Napolitanità' is dus een heel serieuze aangelegenheid in weerwil van dit voor de rest volstrekt hilarante boek.

Van opleiding is de Crescenzo ingenieur. Maar dat is slechts z'n beroep. Eigenlijk is hij een schrijver. Misschien zeggen we beter filosoof want hij schrijft filosofieboeken, zij het dan van een heel wonderlijke soort. De Crescenzo beweert dat hij de filosofie voor iedereen begrijpelijk wil maken. Hij is een beetje de anti-Eco hoewel die Eco ook wat weet van vulgarisatie en lief zijn voor het publiek. De Crescenzo's Napels is Napels vanwege de Napolitaanse levensfilosofie, tenminste de levensfilosofie die de Crescenzo 'zijn' Napolitaan toedicht, want of dat Napels echt bestaat vindt de Crescenzo bijzaak. "Wie weet wel hoe Napels echt is? Maar al bestaat Napels, zoals ik het beschrijf, misschien niet als stad, het bestaat zeker als concept, als bijvoeglijk naamwoord. En dan denk ik dat Napels de meest Napolitaanse stad is die ik ken..." En daarmee hebt u tevens zowat de moeilijkste passage uit het boek onder ogen gekregen. 'Concept' en 'bijvoeglijk naamwoord' behoren tot de meest abstracte begrippen die de Crescenzo hanteert en dat is als een compliment bedoeld.

BRUSSEL ZIEN & STERVEN

Napels, je kunt er beter mee lachen

"De Derde Wereld begint in Napels" schreef Le Monde ooit en dit is niet zomaar een stijfiguur. Wie Napels bezoekt met de idee "dan te sterven" zal vlug van dat voornemen spijt krijgen.

Napolitana

"Aldus sprak Bellavista" is bewust afgekeken van de socratische dialoog. Bellavista is Napolitaan en gepensioneerd leraar filosofie. Een stel volkse Napolitaanse types en een meer ontwikkelde vriend zoeken hem regelmatig op om hem te horen peroreren over zijn filosofie. Ingenieur de Crescenzo mag ook meekomen en net als Plato rapporteert hij de gesprekken. Al vlug wordt duidelijk dat Bellavista, de meer ontwikkelde vriend en uiteraard de Crescenzo, allemaal afsplitsingen zijn van de schrijver zelf. Het boeiende en amusante in de filosoof Bellavista is dat hij zijn opvattingen niet gortdroog debiteert maar ze heel gevat verpakt in de dagelijkse Napolitaanse realiteit. Om het helemaal verteerbaar te maken wisselt de Crescenzo elke dialoog af met verhaaltjes, pareltjes van spitsvondige humor, die het begrip 'Napolitanità' schitterend illustreren.

De 'Napolitanità' is het verzet van de Napolitaan tegen de vervreemding in deze samenleving: meer concreet tegen de haast, het workaholisme, de geldingsdrang, de bezitterigheid, het carriërisme, het doen alsof, de afgunst, de tirannie van auto, computer en TV, enz. Een lichtvoetige maar rake variant op de kritiek

van Adorno en Horkheimer op het rationele verlichtingsdenken. De Verlichting is volgens de Frankfurters in haar tegengestelde omgeslagen: de mensen zijn slaaf geworden van hun economisch systeem en vereren beaat de technologie die er is uit voortgekomen. Zelf verwijst Bellavista naar Epicurus (341-271 v.Chr.) en rekent gelijk af met de clichés die over deze arme filosoof de ronde doen. "Epicurus, de grote Epicurus, de apostel van 'alles met mate' zei dat soberheid, matigheid, de eerste hoofddeugd was. En Napels is het land van niet meer doen dan strikt noodzakelijk is. Produktiviteit kan net zo fataal zijn als gemakzucht!"

Gulden middenweg

De Napolitanen zijn de mensen van de liefde en van de vriendschap, van de 'convivialiteit' zou Illich zeggen. Ze gunnen elkaar geen privacy want ze hebben niet alleen genoeg aan elkaar, ze kunnen elkaar niet missen. Voorts zijn ze totaal gespeend van ambitie. Ze verkiezen in dompige kelderwoningen op elkaar gepakt te leven en zijn tevreden met een bord 'spaghetti alle vongole'. Willen ze een extraatje dan ritselen ze wat ten koste van de rijke toerist of de staat. Nee, een progressief kun je Bellavista niet noemen en zijn visie op vrouwen is zo reactionair als de pest. Daar tegenover staat zijn deugd-doende kritiek op het efficiënte, gestroomlijnde, kille Milaan, boegbeeld van het Italiaanse kapitalisme. Daar wonen de mensen van de vrijheid maar dus ook van de naijver en de macht. Een liberaal is Bellavista ook al niet. Tussen liefde en vrijheid blijft het schipperen in deze wereld. De Crescenzo houdt ervan zijn lezers geregeld te irriteren met tegendraadse uitspraken maar hij doet het met brio en vooral met humor. Laat hem dan een wat platgetreden gulden middenweg bewandelen, tenslotte is dat zijn zaak, maar er wordt onderweg flink wat afgelachen en dat kom je niet elke dag tegen in een boek over filosofie. Iets om in de klas te lezen met je leerlingen. Of alleen, als ze die dag ongenietbaar zijn.

Koen Dille

Luciano de Crescenzo, *Aldus sprak Bellavista*, uitg. Bert Bakker, 1988

"In plaats van te worden grootgebracht, worden wij alleen maar ter wereld gebracht, om vervolgens door degenen die dit hebben gedaan, onze zogenaamde verwekkers, tegemoet te worden getreden met al de hulpeloosheid en mensenvernietigende stompzinnigheid waartoe zij in staat zijn, de eerste drie jaren zien deze zogenaamde verwekkers kans alles in de nieuwe mens kapot te maken, omdat ze niets van hem weten, behalve dan, zo

Al ken ik een uitgelezen selectie van prominent genoemde figuren die ik een uitgelezen selectie van eindejaarsverwensingen aan te bieden heb, toch vis ik maar liever een groep op: er zouden namelijk te veel individuen zijn die ik dan vergeet, en ook dat is dan een vorm van onrechtvaardigheid.

Ik wens een uitgesproken verwensing te formuleren aan het adres van al die politici die zich laten verkieszen door de bevolking (en niemand is verplicht zich kandidaat te stellen bij verkieszingen), om, eenmaal in

In '88 waren dezelfde dingen ergerlijk als in '87 en het jaar daarvoor. Maar echt erg was het gesteld met het Manhattanproject van de Peter Minit Foundation. Gelukkig was '88 uiteindelijk een oneindig gelukkig jaar met al die achten, vooral in augustus, en met de geboorte van prinses Beatrice op 8-8-'88, luidens Buckingham Palace om 20u08. Geen wonder dat Toestanden bijvoorbeeld op het nippertje, dit jaar nog, de kans schept om alsnog het plan te ontvouwen voor de oprichting van het Belgische Vrijheidsbeeld. Gedacht wordt aan een rijzig monument

Dit jaareinde sterat mij iets minder pessimistisch dan anders. Ik heb zin om Gorbatsjov bemoedigend toe te juichen, zelfs om Reagan opgelucht uit te wuiven naar zijn levenseinde. Maar net nu wordt mij gevraagd te verwensen. Ik kan, nu

Nieuwjaars- Ver- Wensingen!

Paul Staes

Tweezakkerij

parlement, provincie- of gemeenteraad, van dan af de privé-sector te staan verde-digen, alsof er opeens geen gemeenschapsbelangen meer zouden bestaan. Hetzelfde soort dubbelzinnigheid dat ervoor zorgt dat leefmilieuministers de hele tijd staan te zwaaien met "de belangen van de economie en van de tewerkstelling" om toch maar niet aan milieube-

Jef Lambrecht

Vrijheidsbeeld

op de historische spits van Manhattan, in Battery Park, of liever nog: op de vlakbijgelegen Peter Minitplaza, waar men inscheept voor Staten Island. Op deze plek hebben haveloze geuzen uit de Zuidelijke Nederlanden de stad gesicht, 15 jaar na de ontdekkingsreis van Henry Hudson en 13 jaar nadat Emanuel Van Meteren, uit Antwerpen, daar als eerste

Brigitte Raskin

Wit-Zwart

zoals altijd, het eeuwige Grote Kwaad verwensen: het Belgisch politiek geknoei, de files aan Welriekende en Léonard, de vrouwelijke rol, de waspoeders die nooit zo goed zijn als ze beloven, de Tikkende Tijd, het Aids-virus. Per-

al iets, dat ze hem gemaakt hebben, gemaakt op de meest onverantwoordelijke wijze en als kippen zonder kop, maar wat ze niet weten, is dat zij daarmee de grootste misdaad begaan hebben die überhaupt denkbaar is". Dat is de aanhef van de tekst "Oom Frans", het tweede deel van Thomas Berhards autobiografie. Dit is wat men een verwensing zou kunnen noemen. Een voorbeeld voor een reeks nieuwjaars-ver-wensingen!

leid te moeten doen, alsof er geen ministers van Economie of van Arbeid en Tewerkstelling zouden bestaan.

Ik verwens dus de dubbelzinnigheid en de tweezakkerij van de (meeste) politici -onder meer omdat ze daarmee de democratie zelf ondermijnen en dat verwacht ik niet zo meteen van democratisch verkozen vertegenwoordigers van de gemeenschap.

N.B.: ten slotte wens ik juffr. Wens (onlangs overleden) een vrij en vrolijk hiernamaals.

verslag van bracht. Op de frontispice van zijn verhaal (ed. 1611 en 1614) komt onder meer een stok voor -of is het een tak?- met daarop een hoed. Wij nemen aan dat het om het reisgoed gaat van de vluchtelingen uit het zuiden en het komt ons passend voor dat op de Minitplaza zo'n wandelstok wordt geplant. Eerst een gewone misschien en later een zo hoog als de kathedraal of de Boerentoren en met een hoed op in de vorm van een bijenkorf waaruit licht schijnt door kieren en spleten als door de gesloten luiken van een Belgisch huis.

soonlijker kan ook. Op het hoofd van de gevangen Mandela verwens ik Botha en zijn wit-zwart regime en, in dezelfde zin, het Vlaams Blok en zijn wit-zwart denken. Dat ze in 1989 minstens de zwarte Pest krijgen.

Wie nu Saloniki in Noord-Griekenland bezoekt, zal slechts met enige moeite het verleden van deze stad terugvinden in deze moderne stad. Er zijn Romeinse overblijfselen, er zijn Byzantijnse muren en kerken, die gekoesterd worden, er zijn wat Turkse moskeeën en badhuizen, die pas sinds kort enige zorg krijgen, en er is wat moderne architectuur uit het begin van deze eeuw : maar het zijn losse, incidentele objecten in een stad die in zestig, zeventig jaar geheel van bevolkingssamenstelling gewisseld is en in de laatste decennia ook nog eens grondig 'verbouwd'.

Byzantijns

Een klassiek Grieks verleden heeft Saloniki niet gekend, de stad is 'pas' in 315 voor Christus gesticht. In de Romeinse tijd was zij een belangrijke bestuurlijk, militair en commercieel centrum voor het hele Balkangebied. Het is echter vooral het Byzantijnse verleden waar de stad prat op gaat. Weliswaar was die tijd (4e eeuw tot 1430) een aaneenschakeling van belegeringen, veroveringen en opstanden, maar Saloniki bleef na Constantinopel de tweede stad van het Byzantijnse rijk en beleefde vooral in de laatste eeuwen daarvan een grote culturele bloei. Daarvan getuigen de vele kerken, mozaïeken en muurschilderingen en eveneens de vele, vaak religieus georiënteerde schrijvers en geleerden. Deze Byzantijns-orthodoxe, mysticistische traditie blijft ook nu nog een bron van inspiratie voor een opvallende figuur als de Salonikiaanse schrijver Nikos Gavriil Pendzikis, die alles verfoeit wat maar zweemt naar Renaissance, Humanisme en Verlichting.

In 1430 brak de Turkse tijd aan. De stad was na alle strijd en andere ellende zo ontvolkt, dat men een stroom van Joodse vluchtelingen uit Spanje en Portugal, omstreeks 1500, maar al te welkom heette om de stad nieuw leven in te blazen. Zo is Saloniki -in de Turkse tijd nog steeds na Istanbul een zeer belangrijke stad- in al deze eeuwen uitgegroeid tot de 'macedoonse volkerensalade' (Ioannou) die het in het begin van deze eeuw was : Grieken natuurlijk (ongeveer een vijfde van de bevolking), Turken (een kwart), Joden (de helft), Armeniërs, Albanezen, allerlei Slaven, Zigeuners en diverse 'Franken'

Thessaloniki

Macedoonse volkerensalade

Thessaloniki, ook wel Saloniki genoemd, bestaat al meer dan 20 eeuwen. Heel die tijd was het een "macedoine" van culturen, een macedoonse volkerensalade. Welke literatuur komt er vandaag uit die "melting pot"?

(Westeuropeanen). En al deze mensen leefden daar met hun eigen taal, godsdienst, kleding, zeden en gebruiken in één stad bijeen.

Vergrieksing

In 1912, ten slotte, kwam Saloniki samen met heel Noord-Griekenland, als uitvloeisel van de Balkanoorlogen, bij de Griekse staat ; sindsdien is de geschiedenis van deze stad er een van 'vergrieksing'. Door de bevolkingsuitwisselingen van 1922 verlieten Turken en Slaven de stad en kwam er een stroom Griekse vluchtelingen voor in de plaats. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verdween vrijwel de complete Joodse bevolkingsgroep, die toch al aan het slinken was, naar de Duitse gaskamers. Sindsdien is de stad in overgrote meerderheid Grieks van bevolkingssamenstelling - al zijn er ook onder de Grieken weer vogels van allerlei pluimage: 'oudtakken' Grieken (van voor 1912) niet zo heel veel, nogal wat Kretenzers en Peloponnesiërs die het nieuwe Griekse overheids- (en politieke!) apparaat gingen bemannen, na 1922 grote aantallen Pontiers uit Noordoost-Turkije (de wijk Kalamaria wordt wel de Pontische hoofdstad genoemd) en andere Kleinaziatische Grieken, vaak ontwikkelder en

vooruitstrevender dan de 'oudbakken', met alle haat en nijd vandien ; en dan natuurlijk de Macedoonse Grieken die uit de omliggende contreien zijn toegestroomd. De scherpe kantjes van al deze verschillende achtergronden zijn er natuurlijk intussen wel af, in de smeltkroes die Saloniki voor al deze Grieken is geworden.

Ook het uiterlijk van deze stad is in de loop van deze eeuw sterk van aanzien veranderd : vanaf de jaren '50, maar vooral sinds omstreeks 1970, is de stad in hoog tempo 'verbouwd' tot een moderne flatstad. Pas de laatste jaren krijgt men meer oog voor het behoud van wat in de stad nog aan het zo rijke en gevarieerde verleden herinnert, maar veel meer dan losse 'museumstukjes' terzijde van de moderne protestadsmoloch kunnen dat niet meer zijn.

Nevelig

Wat is nu de culturele uitstraling van Saloniki geweest ? Over de Byzantijnse tijd is al gesproken ; in de Ottomaanse tijd was de stad zowel voor de Joden als de Turken een belangrijk centrum (Kemal Atatürk kwam er ook vandaan), maar de Griekse bevolkingsgroep zal te klein geweest zijn om een bredere culturele uitstraling te hebben. Daar komt na 1922 verandering in. De universiteit van Saloniki dateert van 1925 en is altijd van vooruitstrevender signatuur geweest dan haar conservatieve tegenhanger in Athene. Er begonnen ook tijdschriften te verschijnen. In de jaren dertig is er dan sprake van een eigen literaire beweging in Saloniki, soms zelfs wel 'school' genoemd ; in elk geval onderscheidde men zich duidelijk van het Griekse proza tot dan toe, dat vooral beschrijvend, zeden-schilderend, maatschappelijk georiënteerd was, en van het dominante Atheense proza van die jaren, dat de burgerlijke roman was toegedaan. Xefloudas, Délios, Yannopoulos, Pendzikis en Papasiopis schreven esoterisch, associatief proza, één en al monologue intérieur en 'stream of consciousness', waarin de buitenwereld doorgaans alleen op zeer indirecte wijze doorklinkt. Schrijvers als Kafka, Proust en Joyce hebben stellig hun invloed doen gelden op deze schrijvers, die de internationale literaire en kunstzin-

nige stromingen op de voet volgden. Als men echter de stad uit haar literaire voortbrengselen wil leren kennen, komt men bij zulke schrijvers niet zo ver. Bij Pendzikis nog het verst, door zijn bespiegelingen over het Byzantijns-orthodoxe verleden van de stad. De mysticistische, laat-byzantijnse traditie wordt wel eens in het algemeen aangevoerd als verklaring voor de 'introverte' literatuur van de stad - evenals trouwens het nevelige klimaat ervan, dat tot bespiegelingen zou noden.

Metamorfose

Een naoorlogs schrijver als Yorgos Ioannou voelt zich, met zijn proza van herinneringen, impressies en bespiegelingen, verbonden aan die Salonikiaanse literatuur, maar bij hem klinkt de reële stad met zijn leven en verse verleden maar al te sterk door: hij is de schrijver van het twintigste eeuwse Saloniki en wie de emotionele geladenheid van deze stad en zijn verleden wil kennen moet het werk (vooral het vroege) van deze schrijver doornemen. Ook bij Sakis Papadimitriou hoor je de eigen tijd in zijn naar binnen gekeerd proza; bij hem is dat vooral de metamorfose van Saloniki tot een moder-

ne stad. En de schrijver Nikos Bakolas is met een groots project bezig, waarvan in 1988, na enkele kleinere werken, het voorlopig hoogtepunt verscheen: *Het grote plein*, met Saloniki als één groot 'plein' waarop de twintigste eeuw zich afspeelt - heel deze bewogen geschiedenis wordt echter niet direct beschreven, maar alleen gefilterd door het bewustzijn van de personen, die nu juist zelf buiten de historische hoofdstroom leven en alleen de weerslag ervan op hun leven aan den lijve ondervinden.

Slokop

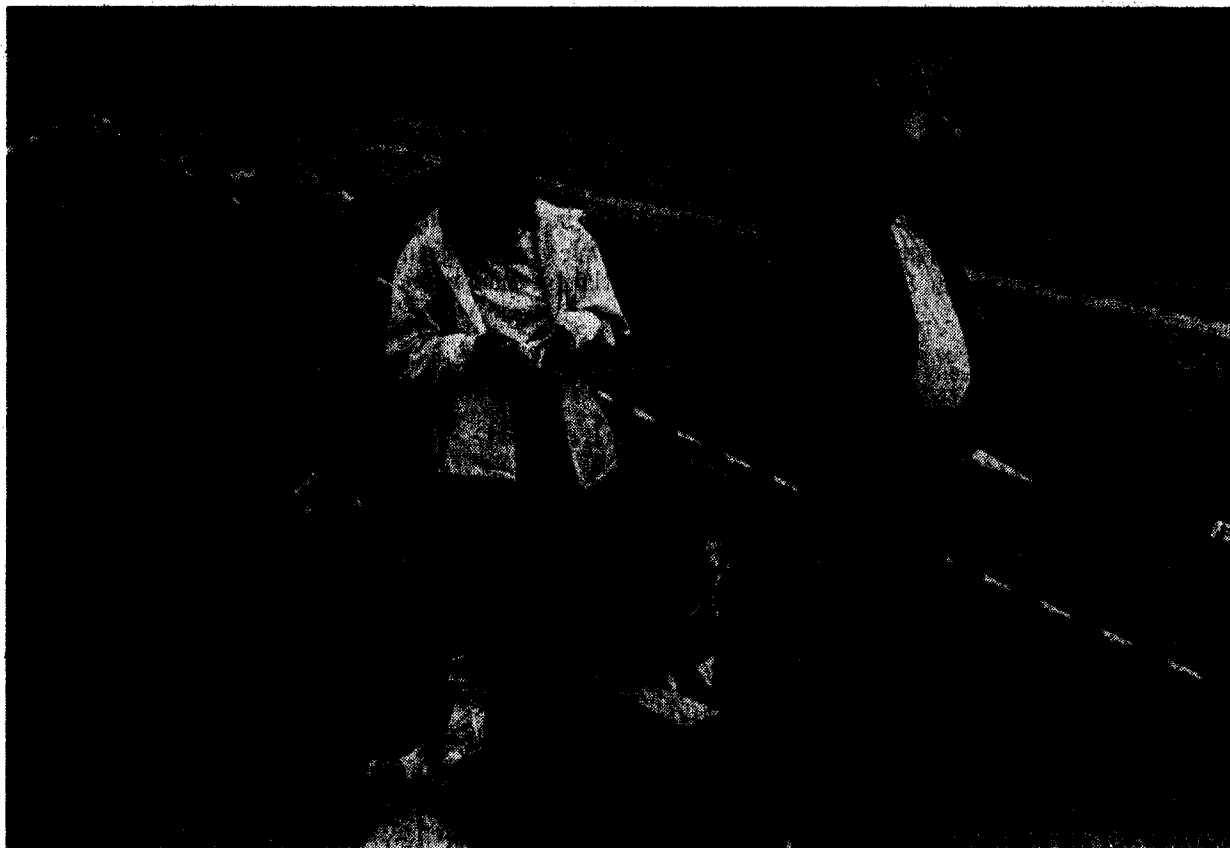
Andere naoorlogse auteurs van Saloniki schrijven wel veel verhalender, bijvoorbeeld Tolis Kazantzis. Bij hem, vooral in zijn novelle *Mevrouw Lisavet*, komt men het dagelijks leven in als zijn hevigheid tegen. Dat gold ook al voor Kostas Tachtsis met zijn roman *Het derde huwelijk*, die zich voor een niet onbelangrijk deel in Saloniki afspeelt; maar Tachtsis heeft zich, ondanks zijn geboorte in deze stad, altijd een Athener gevoeld. Om Tachtsis' schrijfkunst kan genoemde Kazantzis echter niet heen. De bekende Vasilis Vasilikos is ook uit

Saloniki afkomstig, maar alleen in zijn vroege werk (*De plant; Vredesslachten; Z*) komt men deze stad tegen. Deze schrijver was al vrij vroeg uit Saloniki vertrokken, en velen zijn hem gevolgd; 'zelfs' Ioannou heeft op een gegeven ogenblik de stap naar Athene gezet. Saloniki mag eeuwenlang de tweed stad van twee opeenvolgende wereldrijken geweest zijn, nu is het dat in het kleine Griekenland, waar het schuil gaat achter de grote slokop Athene. Allerlei tijdschriften die de jongste tijd in Saloniki beginnen te verschijnen lijken op een nieuw elan te wijzen, maar het is nog te vroeg om te zeggen of de stad zich als een eigen literair centrum zal kunnen handhaven.

Hero Hokwerda

Moeder Thessaloniki, 15 Griekse verhalen, met proza van bovengenoemde Pendzikis, Yannopoulos, Ioannou, Papadimitriou, Kazantzis, Bakolas en verder van Yorgos Modis, Dinos Christianopoulos, Periklis, Sfyridis, Andonis Sourounis, Yannis Papatsonis en Yorgos Skabardonis. Uitgeverij Xeno, Groningen, 1988.

Stan Caudron

Mechelen: tekens in de stad

Nieuwjaarsverwensingen

Nico Jacquemin

Schaamlapje

Zeer zeker, beste lezer, net zoals u erger ik me blauw aan de gewoonte om eindejaarsnummers van kranten en tijdschriften te bewadderen met niets terzake doende meningen over het minst gelezen boek, de ultieme daad, de meest schunnige uitspraak, de lekkerste banaan of de zoetste peer. Dit stukje is dan ook je reinste zelfverloochening. Maar, beste lezer, laat uw (naar ik vermoed linkse) gemoed toch niet té snel vollopen. Zo ernstig meen ik het tenslotte ook weer niet en bovendien bezorgt het me een intens genoeg dat ik, naast al die coryfeeën, nu zelf een diep ingekankerde verwensing mag uitbraken. Ik heb namelijk ook een hekel en die verschrikkelijke hekel geldt de linkse yuppies. U kent ze natuurlijk even goed, de representanten van het alternatieve establishment, de eeuwige woordvoerders van het intellectuelendom in de al even

eeuwige discussieforums, de journalisten van een linkse pers wier pen druipt van betweterigheid en arrogantie, de linkse glamourboys en -girls van een bepaald tv-circuit, de tenoren van de artistieke, literaire en politieke scene die op vernissages een apart hoekje en een aparte behandeling krijgen, de linkse jet set die op Amnesty International-concerten voorbehouden loges krijgen, de potentaten van nieuwe sociale bewegingen die sidderen van zelfgenoegzaamheid als de tijd gekomen is dat ze rond de tafel mogen schuiven met de echte politieke en syndicale leiders, de linkse dokters, advocaten,

handelsvertegenwoordigers en hoogleraren die tijdens de cocktail heerlijk kunnen keuvelen over hun PC maar met de beste wil van de wereld geen artikel langer dan een halve bladzijde door de strot krijgen... Kortom, ik vermoed dat deze ene spaghettizin volstaat om duidelijk te maken dat de linkse yuppie-zoals u weet-datgene is wat iedere linkse wel wil worden maar waarin de meesten nooit zullen slagen. Nou goed, zult u zeggen, dat is wel een fameuze uitzaaing, maar erg origineel is het niet. Inderdaad, maar laat me u dan zeggen dat ik ook een enorme hekel heb aan de moderne obsessie alsmaar origineel te willen zijn, aan het soort originaliteit dat enkel als schaamlapje moet dienen voor de eindeloze saaiheid en leegheid. Maar dat is dan weer een andere kwestie. Met excuses voor de drie verwensingen terwijl ik maar één kreeg toegezegd.

Mijn klok slaat 9 keer -het is een staanden ik verwens voor eens en altijd en per ommegaande: de bende koddebeiers, de kwijlende kletsmeiers, de broeders van het groot fatsoen, de lijkbidder en papen en zij die om ter hoogst de haan staan na te kraaien, bleekschijters van de laatste

Wim Van Gansbeke

Lange tenen

oogst, op roof in mijn schapraaien. En verder de azijnpissers en kwenen, schurftkoppen, volk van lange tenen,

stinkdieren en luizen, schijndeftig schuim, aasgieren en ratten, kwatongen, waterhoofden, kruim van krenge, kankerwratten, aardappelbuiken, stukken spek. Tenslotte: naar wie lang van stof is en te kort van geest keer ik mijn kont en laat een veest.

Ze zijn niet goedkoop, de van Dale vertaalwoordenboeken, maar dat is het probleem niet. Het probleem is dat ze opgesteld zijn door iemand die klaarblijkelijk nooit een vertaling heeft gemaakt.

Een voorbeeld volstaat. Je vertaalt een Engelse tekst in het Nederlands. Daar kom je het woord *epithelium* tegen. Dat ken je niet, want je bent vertaler en geen histoloog. Dat zoek je dus in het E-N

Frank Winter

Van Dale

woordenboek op en daar vind je *epit(h)eel*. En is dat nou *de* of *het* *epit(h)eel*? Daar heb je in van Dale het raden naar, want van Dale vermeldt geen geslachten van Nederlandse naamvoor-

den in de richting naar het Nederlands toe. De geslachten worden namelijk vermeld in het ander boekdeel, naar de vreemde taal toe, precies waar je ze niet nodig hebt. Je moet dus in de dure vertaalwoordenboeken van deze lexicograaf de woorden twee keer opzoeken. Omdat de uitgever te dom of te lui is geweest om te denken dat een vertaalwoordenboek anders is dan een verklarend woordenboek.

Een greep slechts uit wie ik verwens voor 1989: de patroon van General Motors te Antwerpen voor het onmenselijke shift-systeem dat hij de arbeiders oplegt, en de vakbondsleidingen voor hun medeplichtigheid hieraan; de abortusuitspraak te Gent en de beleidspartijen die de wet niet willen (CVP) of durven (SP) veranderen; de SP-CVP-VU regering, die geen geld wil vinden voor de ambtenaren maar een belasting op de grote fortuinen niet opporstuunt vindt; het racisme en het Vlaams Blok dat er op teert; de cadmiumvergiftiging van de Kempen, minister Lenssens die de lozingsnormen voor de bedrijven geheim houdt en Armand Pien die geen gat ziet in de ozonlaag; de zogenaamde ontwikkelingshulp van België aan Zaire,

Ida Dequeecker

Alles en allen

waar zeker de Zairese arbeiders en boeren niet beter van worden; Thatcher

en Jaruzelski die elkaar vinden in een antisyndicale politiek; de Usa voor -onder andere- zijn oorlog tegen Nicaragua; Israël voor zijn oorlog tegen de Palestijnen; het Zuid-Afrikaanse apartheidregime en zijn vrienden hier; de EG, het Europa van de patroons, van de werkloosheid en de sociale afbraak: Moeder Teresa die abortus erger vindt dan oorlog; de Paus die de bestaande orde (?) predikt; de honger in de wereld; de bewapeningswedloop; de onderdrukking in het algemeen en van de vrouwen in het bijzonder; en tenslotte alles en allen die de gezamenlijke actie en solidariteit, de bevrijdingsstrijd en de dagelijkse eisenstrijd van vrouwen, arbeiders, migranten, jongeren, ... fnuikt.

Het zal wel niemand meer verbazen dat Bernard-Henry Lévy of "BHL", zoals men hem tegenwoordig noemt, weer ten voeten uit in de literaire kijker loopt. Ditmaal laat het enfant terrible van de Franse literatuur van zich horen met een provocatie is : hij trekt ten pennestrijd tegen de mythe van de grote "vervloekte dichter" en kaapt er meteen de fel begeerde 'Prix Interallié' mee weg, één van de vijf grote Franse literatuurprijzen.

Lévy, een geëngageerd denker, heeft verscheidene filosofische en politieke werken op zijn actief, waaronder "La barbarie à visage humain" (1977) en "Le testament de Dieu" (1979). Van zijn romans is wellicht "Le diable en tête" (1984) de meest bekende. Het is trouwens volgens het structurele principe van dit werk dat de auteur, in een meerstemmige compositie, de lange doodstrijd van de in het gehate België "verbannen" Baudelaire evoceert.

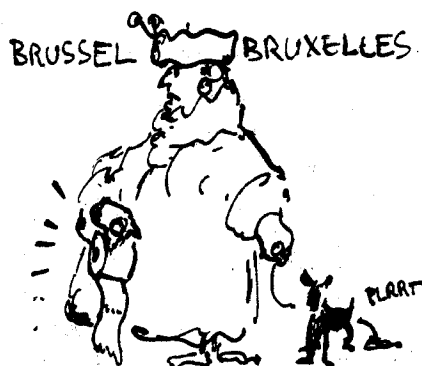
Zes getuigen

De verteller laat meer bepaald zes getuigen aan het woord, in evenveel hoofdstukken. Hun soms tegenstrijdige getuigenissen wisselt hij af met zijn tussenkomsten, waarin hij dan zagezegd de ware toedracht verhaalt. Zo is er het relaas van Madame Lepage, de Brusselse hospita. De spottende, naïeve eerlijkheid van deze volkse vrouw en haar kleurrijke monoloog (je hoort ze zo praten), kunnen alleen de indruk versterken dat de "vervloekte dichter" niets meer is dan een zielige, grotesk opgedirkte incarnatie van de ellende zelf. Haar afschildering wekt des te meer medelijden door haar schrill contrast met de getuigenis van C. Neyt, de hondstrouwe bewonderaar en vriend die, verblind door zijn afgod, slechts laat zal inzien welke tragedie zich afspeelt achter de schijn, wanneer hij getuige wordt van de aanvallen van waanzin, de hallucinaties, de paranoia die de dichter opjagen. Tot er niets meer overblijft dan een pathetische gek.

Een heel andere toon dan weer in het dagboek van Jeanne Duval, de halfbloed prostituee, die de "geheime" Baudelaire het best gekend heeft. Het is een onverbloemd, brutaal relaas over haar haat-liefde verhouding met hem, over zijn onmogelijk karakter, hun rusies, zijn radeloos zwerven tussen liederlijkheid en scrupules.

Het anachronisme van Lévy's onderneming wordt echt voelbaar in de brieven die Poulet-Malassis, de uitgever, en Ma-

Brussel

Arme Baudelaire

Baudelaire schreef een pamflet tegen België : "Pauvre Belgique". Van de Belgische hoofdstad had hij dus geen hoge dunk. Toch kwam hij in dat "Pauvre Bruxelles" sterven.

Bernard-Henry Lévy schreef een documentaire over Baudelaire's laatste dagen in Brussel. Een Documentaire? Neen, hij noemt het een roman.

dame Aupick, Baudelaire's moeder, aan de verteller schreven. Maar Lévy is zo levensecht in de huid van zijn verteller dat men de indruk krijgt dat hij de kloof van een eeuw overbrugde en hij het werkelijk was die als een anonieme bewonderaar zes dagen doorbracht met de zieke Baudelaire die hem zijn "Pauvre Belgique!" dicteerde. Wat het omzeilen van dit traditioneel probleem van de fictieve biografie betreft, is het boek een huzarenstukje. Soms verwarrend overtuigend zelfs. De vermeende brieven in kwestie dragen precies bij tot de voorgewende historische authenticiteit. Zagezegd op het verzoek van de verteller, schrijft Poulet-Malassis hem een reeks "souvenirs sans fard et en confiance"; sterker nog, Madame Aupick zoekt een nieuw schandaal te vermijden door de publikatie van zoonliefs "Pauvre Belgique:" te beletten. Het postume werk (1952) werd uiteraard nooit zo gedicteerd. Maar men zou beginnen twijfelen.. De laatste getuigenis, die van pater Dejoncker, aan Baudelaire's ziekbed geroepen om hem te exorciseren (!), is in feite een wat artificieel aanhangsel. Het toont een volledig afgetakelde Baudelaire (na jaren syfilis), die als het ware de beli-

chaming is geworden van zijn demonische obsessie : het Kwaad.

Meesterlijk zijn ook de tussenkomsten van de verteller, die het geheel een zeer soliede samenhang geven. Zijn personage evolueert van gewone ooggetuige tot de vertrouwensman in de zes dagen die voorafgingen aan de fatale aanval die de dichter half verlamd en afatisch achterlieten. Waardoor hij voor de wereld in feite al dood was, alhoewel hij nog meer dan een jaar haast vegetaal leven voor de boeg had. Doch wanneer de verteller het misdadige plan smeedt het beruchte manuscript onder zijn eigen naam te publiceren, en bevangen wordt door vertwijfeling en scrupules, loopt hij in de val : de vloek van de "poète maudit" rust op hem.

Nooit werd een mythe zo grondig verhuisd, nooit het mysterie zo ontluisd. Baudelaire verschijnt als een bange dwaas, in een vergeefse zoektocht naar wat niet meer is. Uiteindelijk komt hij tot het besef dat zijn leven en zijn oeuvre een totale en, vooral, zinloze mislukking zijn.

Feiten en fictie

En toch is het boek ook een hommage aan het fenomeen dat hij was. De mijmeringen van de verteller, zijn gesprekken met de dichter en de zo geloofwaardige weergave van Baudelaire in confrontatie met zichzelf, belichten niet alleen het genie van de dichter, maar vooral dat van de auteur zelf. Met een onwaarschijnlijke soepelheid kruipt Lévy in de huid van zijn personages, rijgt een bonte mengeling van taalniveaus aan elkaar en daagt net op het randje de afgrond van onverantwoord fantaseren uit.

Met de recente heropbloei van de nieuwe historische roman stak immers de problematiek "historiciteit versus fictie" weer de kop op. Lévy is erin geslaagd de balans in evenwicht te houden en zijn boek - zij het soms tastbaar kunstmatig - zo'n hoge dosis geloofwaardigheid in te pompen dat het helemaal binnen de grenzen van Baudelaire's denkwereld blijft. Een sluitend compromis tussen feiten en verbeelding. Lévy moet zich duivels goed gedocumenteerd hebben, zodat zijn boek eigenlijk geen mooi boek werd, zelfs geen roman, maar een intrigerend en uniek document, dat mijns inziens echter alleen bestemd kan zijn voor een ingewijd publiek.

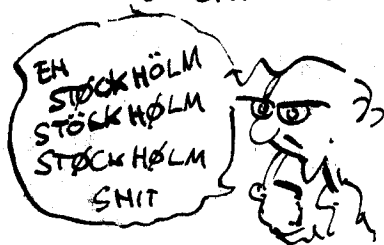
Patricia De Feyter

Bernard-Henry Lévy, *Les derniers jours de Charles Baudelaire. Roman*. Grasset, 1988.

Stockholm

Strindberg werd geboren in Norrmalm, een centraal deel van Stockholm. Bestaat die wijk nu grotendeels uit betonnen nieuwbouw, in de tijd van Strindberg was het een oud en fraai, zij het ook een ietwat bouwvallig, stadsdeel. De jonge Strindberg woonde daar met zijn ouders en een gestaag groeiend aantal broertjes en zusjes bij de mooie zestiende eeuwse Sint-Klarakerk die, omringd door een kerkhof vol mooie bomen, een kleine groene oase midden in de stad vormde. In het werk van Strindberg is die wijk echter niet groen en idyllisch, maar hard en harteloos. De Klarakerk zelf is er hét symbool van. In het eerste deel van zijn autobiografische suite, *De zoon van een dienstbode*, maakt het voortdurende gelui van de kerkklokken de hele familie, met bedienden inclusief, konstant van streek. Maar eigenlijk is de hele stad onmenselijk. Overal tref je sociale onrechtvaardigheid, geweld en ongezonde familiale toestanden aan. Tegenover de verderfelijke stad staat, in de traditie van Rousseau, de natuur, die vrede en rust biedt. Johan, de alter ego van Strindberg, kan daarover niet genoeg de lof zingen. De hoogste vorm van zaligheid vindt hij op de eilandjes van de Stockholmse scherenkust. De spanning stad/natuur in *De zoon van een dienstbode* wordt in het tweede deel, *Tijd van gisting*, vervangen door de tegenstelling provinciestad-grootstad. En dan blijkt dat de grootstad te verkiezen is boven het provincienest. Het nest in kwestie is Uppsala, waar Johan gaat studeren. Een intelligente jongeman mist er de esprit en "de meisjes" van de hoofdstad. Opvallend daarbij is dat Johan, die altijd in de bres springt voor de onderdrukten, "de meisjes" niet bij de uitgebuide groep mensen rekent. Hoe hij ook pretendeert om via zijn moeder een zoon des volks te zijn, hier geeft hij zich bloot als de bourgeois die hij in wezen is. Het is als grote mijnheer dat hij de hoeren beschouwt als een van de vanzelfsprekende gebruiksgoederen van een grote stad. Als hij verder Stockholm met Uppsala vergelijkt, toont hij nog andere weinig fraaie trekken. Hij is dan een elitaire grootstadsmens die neerkijkt op de provinciaaltjes. Grof en pretentief stelt hij dat "alle professoren boeren zijn, geen een is er uit Stockholm". De moraal die uit deze autobiografieën

ZEG NOOIT ZOMAAR
STOCKHOLM TEGEN
STOCKHOLM

De klokken van de Sint Klarakerk

De hedendaagse Zweedse literatuur heeft geen stadsroman van betekenis opgeleverd. Liever dan het grotestadsleven te beschrijven, vertellen de Zweedse auteurs over het dorp waar ze zelf geboren zijn. De stadsroman laten ze over aan de jonge garde. Maar die wordt dan weer als halfwassen beschouwd. Hun werk telt niet mee, laat staan dat het over de grenzen geraakt. Om de Zweedse grootstad in volle allure beschreven te zien, moeten we bijna een eeuw terug in de tijd, naar het werk van August Strindberg (1849-1912) en Hjalmar Söderberg (1869-1941).

spreekt, is op zijn zachtst gezegd nogal incoherent. De provinciestad is minderwaardig in vergelijking met de grootstad, maar de grootstad zelf is niets waard in vergelijking met de vrije natuur.

dandy

Staat Strindberg in zijn autobiografieën ambivalent tegenover Stockholm, zijn twintig jaar jongere collega en stadsgeenoot Hjalmar Söderberg zal die stad zonder enig voorbehoud bezingen. In de roman *Dokter Glas* lijkt het wel of hij een polemiek aangaat met "de zoon van de dienstbode". Dokter Glas woont ook in Stockholm, en zelfs in dezelfde wijk als Johan. Maar tegenover de stad neemt Glas een totaal andere houding aan. Het begint er al mee dat Glas wél houdt van het klokkengelui van de Klarakerk. Dan blijkt dat hij de stad verafgoodt en de vrije natuur alleen kan pruimen als plaatjes in

mooie boeken. En wat de scherenkust rond Stockholm betreft, die kan hij gewoon niet uitstaan. Dokter Glas is niet alleen op dit vlak de tegenpool van Johan, hij is ten voeten uit diens antipode. Johan is in de eerste plaats sociaal voelend, Glas is op en top een esteet en een dandy. Hij flirt met de dood en heeft een afschuw van alles wat lelijk is. In Stockholm voelt hij zich in zijn element. In sjieke cafés zit hij van de atmosfeer te genieten en ontmoet er zijn intellectuele vrienden. In nog sjiekere restaurants laat hij zich verwennen door de kelners en eet hij uitgelezen spijzen met aangepaste dure wijnen op de juiste temperatuur. 's Ochtends geraakt hij te paard op korte tijd in de landelijke buitenwijken, waar niemand hem kan storen. 's Avonds kan hij te voet naar een van de ontelbaar idyllische plekjes in de stad om er van de zonsondergang te genieten. In *Dokter Glas* is de dokter er het levende bewijs van dat de stad voor de dandy levensnoodzakelijk is.

Vrouwen

Strindberg en Hjalmar Söderberg beschrijven allebei, zij het vanuit heel verschillende uitgangspunten, de grootstad als de plaats waar de hoofdpersonage, een jongeman uit de burgerij, het best aan zijn trekken komt. Hoe de vrouwen het in de stad hebben, moet je tussen de regels lezen. De vrouw van het volk die zich buiten de privé-sfeer begeeft, doet dat uit economische noodzaak. Ze bedelt of is prostitué. De vrouw uit de burgerij zie je niet in cafés, in andere gelegenheden alleen aan de arm van haar man. Het leven thuis is een trieste aaneenschakeling van zwangerschappen, kinderbedden en kinderbegrafenissen. Maar dat had ze gemeen met de vrouwen uit andere standen en andere oorden. Aan hun leven is stem gegeven door Kerstin Ekman. Op een prachtige humoristische manier. Maar niet in een stadsroman.

Lisette Keustermans

August Strindberg, *De zoon van een dienstbode* en *Tijd van gisting*, De Arbeiderspersa, Privé-domein.

Hjalmar Söderberg, *Dokter Glas*, Bzztoh, enkel in Nederland verkrijgbaar.

Kerstin Ekman, *Heksenkringen* en *De springbron*, Manteau.

Ian Walker is journalist bij het Britse zondagsblad The Observer. Zijn jongste werk *Een Odyssee door Berlijn* is noch roman noch reisverhaal maar een combinatie van beide genres; misschien zou je Walker's boek nog het best kunnen karakteriseren als een psychologische studie -al het klinkt het woord 'studie' hier wel wat zwaar op de hand- van de stad Berlijn, aan de hand van de bohémiens, paria's en drop outs die er leven. Walker leefde gedurende geruime tijd onder hen en beschrijft op die manier zowel Oost- als West-Berlijn, waarbij Oost staat voor 'dag' en West voor 'nacht' want veel wordt er in Walker's boek niet geslapen.

Nihilisme

Walker is gefascineerd door Berlijn omdat hij wordt aangetrokken door het nihilisme. Wie ooit in de wijk Kreuzberg is geweest zal begrijpen wat Walker hier bedoelt: hier leven alle soorten marginaal onder elkaar, van Turken (Kreuzberg is de op twee na grootste Turkse stad ter wereld) tot drugsverslaafden, van gedeserteerde soldaten tot linkse yuppies en van heroïnehoertjes tot gedeprimeerde discodansers (depridisco) en 'anarchisten met remmen'. Maar ook Oost-Berlijn heeft zijn eigen gemeenschap van nihilisten, en tussen die twee vermoeide werelden pendelt Ian Walker met bijna zichtbaar genoegen heen en weer, waarbij hij telkens weer tracht de wensen en verlangens van uitgebluste mensen aan beide zijden van de muur te beschrijven en te begrijpen.

Walker ontmoet Westduitsers die naar West-Berlijn zijn verhuisd om de Duitser zelf in zichzelf te ontvluchten en Oostberlijners die in West-Berlijn in ballingschap leven maar nog nooit in West-Duitsland zijn geweest, hoewel ze allemaal Londen en Parijs hebben bezocht.

Berlijn is, zo zou je Walker kunnen lezen, theater, cabaret met de muur als speelse achtergrond. Toch ontcom je niet aan de indruk dat er van het revolutionaire Berlijn van de jaren twintig, het Berlijn van Klaus en Erika Mann, niet erg veel meer overblijft, integendeel: het Berlijn waartoe Walker zich zo aangetrokken voelt is er een van verval, van levensmoetheid en van cynisme. Ook Oost-Berlijn wordt in die kapitalistische malle-molen opgezogen: ook hier zijn de hanekammen (de

Berlijn

Wijzen de verdwaalden de weg?

Duitsland is verdeeld in Oost en West. Duitslands historische hoofdstad, Berlijn, is evenzeer gespleten. Bezienswaardigheid nummer één in die stad blijft De Muur. Journalist en Auteur Ian Walker ging kijken aan beide kanten van die muur. Wat is het verschil tussen Oost en West? Walker zag vertwijfeling aan beide zijden.

punks) in de eerste plaats "cool" en "cool" is, zoals men ondertussen wel weet, de modieuze verschijning van angst.

Marginalen

In de beide Berlijns leven, schrijft Walker, mensen die zich niet meer kunnen voorstellen dat het ook nog anders kan. Dat is een typisch stadsverschijnsel maar Berlijn lijkt op dit gebied een soort laboratorium met de wijk Kreuzberg als middelpunt en met popgroepen als *Kotzbrocken* en *Klassenkrampf* als directe getuigen van een diepgaande illusieloosheid die bij wijlen een flirt aangaat met de nazi-esthetica. Uit de betere wijken, zoals Dahlem, kwamen Ulrike Meinhof en Rudi Dutschke wier strijdbaarheid ook iets neurotisch had, iets gekwelds, iets dat niets meer te maken had met een beter leven. Maar het Oosten, het communisme is geen haar beter wanneer het dissidenten aan het Westen tegen harde valuta verkoopt. Artsen en professoren brengen het meeste geld in het laatje: je zou van minder een hanekam laten groeien.

Het menselijke aan Walker's boek is, dat hij via zijn zwerftocht door West- en Oost-Berlijn uiteindelijk de marginalen aan het woord laat en dat hij zich telkens realiseert dat de hel op een steenworp

afstand van de hemel ligt, dat je met andere woorden vlug moet veroordelen. Wat Walker haarfijn beschrijft aan de hand van de casus Berlijn is, dat het kompas van de wereld stuk is en dat de naald alsmaar in het rond draait. Het is duidelijk dat hij uiteindelijk toch meer menselijkheid vindt in het Oosten, bij het communisme omdat het meer op mensenmaat gesneden lijkt wegens zijn trager ritme, minder auto's en gewoon menselijk fatsoen terwijl het Westen aan heel de wereld dromen verkoopt die nooit of zelden uitkomen en die heel duur betaald worden.

Gekkenhuis

Walker bedrijft zijn sociologie aan de hand van wankele mensenlevens die zijn verhaal in- en uitlopen waardoor het, hij zegt het zelf, iets rammelends krijgt; de verhaallijnen stapelen zich op en worden niet allen afgemaakt maar dat hindert nooit omdat tijd in Berlijn een relatief begrip is. Dat weerspiegelt zich in Walker's manier van vertellen en vormt de grote sterkte van zijn boek. Zijn antihelden zijn mensen zonder verleden of toekomst die een leven leiden zonder klokken en vaste regels, zonder referentiepunten, zonder nieuws en televisie, een leven, schrijft Walker -dat zo dicht bij een succesvolle ontsnapping kwam als er in het stervende Europa maar te vinden was. Tenslotte zijn het misschien de verloren zielen die ons de weg zullen wijzen naar iets wat meer menselijk is dan dat we nu meemaken: zij die eerst afgehaakt hebben, vertonen misschien wel de fijnste sensibiteit ten opzichte van een wereld die met de dag cynischer wordt. Zo kan Berlijn en het milieu dat Walker beschrijft gelezen worden als een metafoor voor het verval dat het Westen bedreigt. Berlijn is dan een gekkenhuis, een dolgedraaide supermarkt waarin mensen vertwijfeld op zoek gaan naar wat menselijkheid.

Ian Walker schreef met *Odyssee door Berlijn* een journalistieke roman met sociologische inslag, een psychologische beschrijving van de marginaliteit waarin hij een vertwijfeld pleidooi houdt voor een andere levenswijze. Dat is een politiek boek van de eerste orde, een kreet van een vertwijfelde.

Wim Van Rooy

Ian Walker, *Een odyssee door Berlijn*, Veen, 1988

Moskou

De emigrant belandt via een technisch snuffje van de Lufthansa in het Moskou van 2042 en valt van de ene verbazing in de andere. Als schrijver die het onder het bewind van de "cultisten, voluntaristen, corruptionisten en reformisten" erg te verduren heeft gehad, wordt hij in de stadstaat Moskorep (Moskouse republiek) met groot eerbetoen ontvangen. Deze 21e-eeuwse communistische republiek staat onder de leiding van de Genialissimus. Er is geen plaats voor God (de Communistische Gereformeerde Kerk heeft in ruil voor het verzaken aan het geloof in God volledige vrijheid gekregen); de CPSV (Communistische Partij van de Staatsveiligheid) verbant alle ongewenste elementen (hooligans, alcoholici, joden, dissidente, zieken én honden) buiten de stad, naar de "ring van vijandigheid". De personencultus tiert welig: in Moskou alleen 183 standbeelden van de 'Geniale', het verzameld werk van de Genialissimus telt al 618 volumes. De schrijvers zijn bedienden die in de BOKS (Bond van Kommunistische Schrijvers) hun uren kloppen (prikklok) op een toetsenbord van een computer (zonder scherm of printer) die aan een groot epos werkt: het leven van de Leider ofte Genialissimusiana. De behoeften van het volk worden bepaald door de leiding, die zelf in de categorie van "intensieve" behoeften valt. Het voedsel is oneetbaar en in het bordeel wordt zelfbediening toegepast.

Het rode rad

Dit is slechts een kleine greep uit de geestige toekomstroman van Vojnovitsj, een ideologische goudmijn en een humoristische en satirische hoogvlieger. Hij bevat ook een soms subtiele, soms vulgaire parodie op Solzjenitsyn. De nobelprijz-

MOSKOU IS OOK NIET MEER
WAT HET GEWEEST IS

Solzjenitsyn ontdood

Hoe ziet de Sovjet-Unie er uit in de 21e eeuw? Na een staatsgreep tegen het 'slapjanussencommunisme' à la Gorbatsjov en na een nieuwe revolutie? De Sovjetunie aan gene zijde van perestrojka en glasnost dus. Een humoristisch antwoord op deze intigerende vraag vind je in de roman van de Russische dissident Vladimir Vojnovitsj.

winnaar bereidt hier onder de naam Karnavalov zijn terugkeer naar Rusland voor om er korte metten te maken met de "communistische slokoppen". Met de dag groeit onder het volk van de Moskorep de ontevredenheid en dus ook het aantal simiëten (=aanhangers van Sim Kar-

valov). Karnavalov had zich samen met twee medewerkers en zijn ros Logos laten invriezen en deponeren in een Zwitserse bankkluis. Op het ogenblik dat er in Rusland onrusten uitbreken, worden ze ontdood en naar Moskou gestuurd. Daar houdt de nieuwe geestelijke leider een triomfantelijke intocht: tot op het hoogste niveau blijken nu ineens overtuigde simiëten te zitten! Hij roept zichzelf uit tot "Serafim de Eerste, tsaar en autocraat van geheel Rusland". Het communisme wordt vogelvrij verklaard, de monarchie hersteld en gouverneurs aangesteld (Polen, Bulgarije en Roemenië worden aparte gouvernementen). De communisten moeten een kerkelijke boetedoening ondergaan of komen aan de galg. De elementen die bijdragen tot de ontmaskering van Karnavalov zijn legio: hij is de onverzoenlijke anti-communist en monarchist, vijand van het pluralisme, de conservatief, de noeste literator die aan zijn veeldelig epos (*Het rode rad*) zwoegt en uit het woordenboek van Dalj archaïsmen en purismen put.

Behalve de parodie op Solzjenitsyn zitten in de roman *Moskou 2042* aardig wat historische en "landdeskundige" realia en intertekstualiteit verborgen. De waarde van de roman ligt misschien iets minder in het ideeëngoed (Vojnovitsj heeft veel elementen uit de Russische en westerse utopische en SF-literatuur verwerkt), maar in de vlotte verteltrant en de vaak aanstekelijke humor en milde satire. In de Russische literatuur is een goed geconstrueerde roman met al deze eigenschappen aardig meegenomen.

Boris Drewanski

Vladimir Vojnovitsj. *Moskou 2042*, vertaald door Marja Wiebes, Meulenhoff, 1988.

"Zo zijn allen die mij het naast hebben gestaan en die allen afkomstig waren uit de grond van deze stad of dit landschap, weer teruggekeerd in die grond van deze stad of dit landschap, maar mijn bezoeken aan de kerkhoven waar mijn moeder ligt, en mijn grootouders, en mijn oom, en die op zichzelf doelloos zijn, wekken bij mij alleen *ongehoorde* herinneringen en die herinneringen maken mij in al hun afzichtelijkheid zwak en neerslachtig", schrijft Thomas Bernhard in zijn autobiografie. Zoveel neerslachtigheid en droefheid konden wij niet langer harden. Wij hebben Thomas een riem onder het hart willen steken. Wij hebben hem een jaarabonnement op Toestanden ten geschenke gegeven.

**VOLG HET GOEDE VOORBEELD!
GEEF EEN ABONNEMENT OP TOESTANDEN ALS GESCHENK!**

U hebt precies nog twee dagen de tijd om dat geschenk 1.988 F te betalen. Vanaf 1 januari '89 kost een abonnement 2.400 F. Onmiddellijk storten dus op nr. 001-1762098-72 van uitgeverij Zijdellings CV.

Moskou

Met de nieuwe openheid onder Gorbatsjov lijkt Moskou voor journalisten zowat 'The place to be'. Maar wat beweegt journalisten toch om daar gedurende een aantal jaren hun leven door te brengen? Raymond Van den Boogaard weet het ook niet. Moskou is, volgens hem, een verdelgde stad met ontelbare bureaucratische instellingen. Art-nouveau-architectuur heeft plaats moeten ruimen voor grote betonnen mastodonten en brede boulevards.

Samen met zakenlui en diplomaten verblijven de journalisten in een 'buitenlandersghetto'. Naar Sovjetstandaarden leven zij behoorlijk: ze winkelen in speciale supermarkten, genieten een betere geneeskundige verzorging in speciale ziekenhuizen, en kunnen zonder problemen Russische boeken aankopen die je enkel maar op de zwarte markt vindt. Bij een vlucht met Aeroflot zitten zij gescheiden van de Russische passagiers. Het lijkt op het leven van de Nomenclatura.

De enige Russen die in die buitenlanderswijk rustig in- en uitlopen vormen het OEPDK-personeel. Zij staan in voor de verdeling van de flats, zorgen voor een loodgieter, verhuren piano's, ... maar bovenal maken zij een rapport op voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Want controle is nog steeds het wachtwoord. Geüniformeerde agenten registreren je doen en laten, en je Russische vriend bel je best op vanuit een telefooncel, en niet die naast de ingang van het ghetto, aldus Van den Boogaard.

Taxi

Dan maar de stad intrekken. Per Taxi, want Van den Boogaard had geen wagen. Heel eenvoudig lijkt het, maar in die wereldstad is het een onderneming "die tijd, veel tijd, en bovendien uithoudingsvermogen, geduld en gevoel voor humor vergt".

Als je voor een internationaal hotel een taxi zoekt, vergeet het maar. De massa taxi-chauffeurs daar aanwezig is enkel geïnteresseerd in zwart geld wisselen.

En als je aan een taxi-halte staat, wees voorzichtig. Volgens Van den Boogaard is Moskou vermoedelijk één van de wei-

Vanuit het buitenlandersghetto

Raymond Van den Boogaard verbleef vijf jaar in Moskou als correspondent voor de Nederlandse krant NRC-Handelsblad. "Moskou aan zee" bundelt zijn schetsen en indrukken over het leven in die stad en in de Sovjet-Unie.

nige steden waar taxi-chauffeurs nauwelijks een stadsplan kennen.

Maar pas bovenal op voor taxi-chauffeur NINA. Zij greep de aanwezigheid van de journalist aan voor een nummertje stuntrijden, onderwijl pratend over de problemen van de vrouwelijke leden van de beroepsgroep.

En als je dan een taxi neemt, luister dan naar de muziek. Misschien hoor je Vladimir Vyssotski. In 1980 gestorven aan een overmaat aan drank blijft deze acteurliedjeszanger-dichter razend populair. Deze Russische Bob Dylan zong over zijn gevangenisleven, politieke desillusie, ... maar zoop zich uiteindelijk te pletter.

Mode

Kom, we nemen de taxi naar de Arbat, zie de anti-Stalin roman van Anatoli Rybakov die 'De kinderen van de Arbat' als titel heeft. De Arbat is nu een nieuwe winkel-wandelstraat in het centrum van Moskou, geheel omgeven door kantoorgebouwen en brede boulevards die de machthebbers naar het Kremlin leidt.

Niets dan verdriet hier: volgens Van den Boogaard vernietigen megalomane projec-

ten nog steeds de oude stad. Maar geflaaneerd wordt hier wel. Je kijkt rond en je merkt de aandacht voor mode en cosmetica bij jongeren. Mode is ook troef aan de Prospekt Mira (Vredeslaan).

Drie jaar geleden opende de enige onafhankelijke Russische modeontwerper Vjatsjeslav Zajtjevs daar zijn zes verdiepingen tellende Huis van de mode. Nu werken daar zeshonderd mensen, drie keer per week kan men hier naar Zajtjevs creaties komen kijken; hij wil ook een modeblad uitgeven en een modemuseum opzetten.

Zajtjev (de Pierre Cardin van Moskou?) zegt dat zijn ontwerpen een praktische waarde moeten hebben, 'een compromis tussen schoonheid en weersomstandigheden'. Nochtans meent Van de Boogaard dat, indien die kleren in Moskou op straat zouden gedragen worden, ze vermoedelijk voor een langdurige ontwrichting van het openbaar verkeer zouden zorgen.

Humoristisch?

Moskou aan zee is eigenlijk geen goed boek. Uiteraard is het geen literair werk, maar als journalistiek produkt mist het cohesie.

Op de achterflap lees ik: 'In een mengeling van anekdote en analyse geeft dit boek een scherp en niet zelden humoristisch beeld van een verblijf in 's werelds grootste bananenrepubliek'. Goede journalistieke analyse van maatschappelijke processen in de U.S.S.R. komt er niet tot uiting. Als je die verwachting hebt, kan je beter 'The waking giant' van Guardian-journalist Martin Walker lezen. En humoristisch? Geef mij dan maar de satirische vertelstijl van de Tadzjik Vladimir Vojnovitj (zie de pagina hiernaast).

Het hoofdstuk over 'Reizen door de U.S.S.R.', oftewel 'rechttop zonnen' bracht je wel van Bakou naar Jalta, van Leningrad naar Jaroslav en van Moermansk naar Odessa.

Maar deze bespreking ging over Moskou.

Dirk Diels

Moskou aan zee, Raymond Van de Boogaard, Meulenhoff, 1988.

Ik heb het afgelopen jaar, ondermeer door de produktie van twee lange speelfilms, zo druk gehad dat ik amper een krant heb gelezen, naar het nieuws op de televisie heb gekeken, laat staan één aflevering van "Panorama" heb gezien, alle pieken van Lambers ten spijt.

De grote rampen dringen natuurlijk wel tot je door, en een dag is geen dag zonder het dagelijks scheutje humor van ZAK in "De Morgen" (de zondag is dus nog steeds een rot-dag), maar beroepshalve gebeuren er zoveel dingen om je heen, dat de rest bijna verloren gaat. Anderzijds weet je dan weer alles (!) over het "Europese Kruit-Kartel" omdat je met een adembenemende thriller over wapenhandel bezig bent... In weerwil van de prachtige dingen die gebeuren, de totale inzet van talrijke mensen

Robbe De Hert

A few pence

om iets knaps te realiseren, de trots tijdens bepaalde opnames (zo hoop ik dat de kerkscene in "Blueberry Hill" geschiedenis zal maken) of tijdens het bekijken van het eindresultaat, blijft ook "onze" cinema niet gespaard van rampen (de regionalisering van Economische Zaken!!) kruiperijen, rotzooi en oplichterij... Vermits ik echter nog een tijdje meewil in het wereldje zou ik mijn verwensingen willen verwoorden via een citaat van Christopher Isherwood uit zijn "Prater Violet" (1945): "...The film studio of today is really the palace of the sixteenth century. There one sees what Shakespea-

re saw: the absolute power of the tyrant, the courtiers, the flatterers, the jesters, the cunningly ambitious intriguers. There are fantastically beautiful women, there are incompetent favorites. There are great men who are suddenly disgraced. There is the most insane extravagance, and unexpected parsimony over a few pence. There is enormous splendor, which is a sham; and also horrible squalor hidden behind the scenery. There are vast schemes, abandoned because of some caprice. There are secrets which everybody knows and no one speaks of. There are even two or three honest advisers. These are the court fools who speak the deepest wisdom in puns, lest they should be taken seriously. They grimace and tear their hair privately, and weep".
"You make it sound great fun".

Wim Rietdijk

Halt!

het "onwettig" wordt verkregen; c) veelvoudige recidivisten, vaak de concentratiekamp-beulen van onze tijd, niet voorgoed uit de samenleving verdwijnen. Professor Wolfgang van de universiteit van Pennsylvanië vond dat deze recidivisten 85% van alle zware misdrijven plegen, gemiddeld 25 de man, zodat hun blijvende uitschakeling na bijvoorbeeld hun derde misdaad de criminaliteit drastisch zou doen dalen. Vanuit het buitenland in groepsverband

optredende misdadigers zoals de nazis bestreed men "met alle in dienst staande middelen". Welke belangen zitter erachter dat men dat niet doet als ze, zoals mafiosi, vanuit het binnenland, of individueel, optreden? Waarom dan spelregels gehanteerd die de indruk wekken van een sportwedstrijd tussen de onverlaat en de justitie en het ontdekken van de waarheid en voorkoming van herhaling allerminst vooropstellen? Door criminaliteit te benaderen als "norm-afwijkend gedrag" in plaats van gemene streken ondermijnt de overheid het besef van goed en kwaad en dient zij slechts straf-pleiters die een "cliënt" liever 25 dan 3 maal terugzien.

Mon Detrez

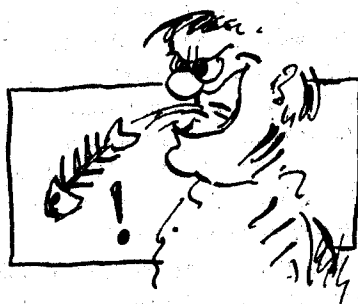
Leugenaar?

nu fatsoenlijkheidshalve moeten uitlegen waarom ze vroeger aan die berichten geen geloof hebben gehecht en tegen beter weten in de Sovjetunie hebben verdedigd. Maar zoveel fantsoen is onder

Sommige linkse intellectuelen vonden de Sovjetunie onder Brezjnev geen ongeschikt land. Ze vonden dissidenten nestbevuilers en de Sovjetunie zelf een vreedelievende natie, die helemaal geen militaire suprematie nastreefde, maar bouwde aan een rechtvaardiger samenleving. Politieke gevangenen en bannelingen waren tegen het socialisme en verdienden niet beter. Afghanistan was anders dan Vietnam. Wie er anders over dacht was een rechtse koude-oorlogstoker.

De glasnost rond repressie en corruptie hebben de nestbevuilers en koude-oorlogstokers gelijk gegeven. De fellow-travellers van de jaren zeventig zouden na die onthullingen eigenlijk met gewetensproblemen moeten zitten. Ze kunnen moeilijk beweren dat ze niet op de hoogte waren van de wantoestanden en misdaden, want er werd uitgebreid over bericht in rechtse kranten en boeken. Ze zouden

linkse intellectuelen niet gebruikelijk. Chomsky heeft het ook nooit nodig gevonden uit te leggen waarom hij de Rode Khmers nog verdedigde, toen alle kranten al vol stonden over de marxistische Entlösung. De oud-pleitbezorgers van Brezjnev zouden kunnen stellen dat Gorbatsjov, die nu vaak net hetzelfde beweert als de dissidenten en koude-oorlogstokers van vroeger, een leugenaar is, die de Sovjetunie belastert. Maar een Sovjetleider in functie is nu eenmaal nooit een leugenaar. Eigenlijk zouden degenen die Brezjnev's beleid vroeger probeerden goed te praten nu hun mond moeten houden, maar je hoort precies hen het hardst van de toren blazen over Gorbatsjov en zijn "nieuwe visie over de wereld". De Sovjetunie kan wèl veranderen, maar sommige linkse intellectuelen veranderen nooit.

DOSSIER

Claudio Magris' reis langs de Donausteden

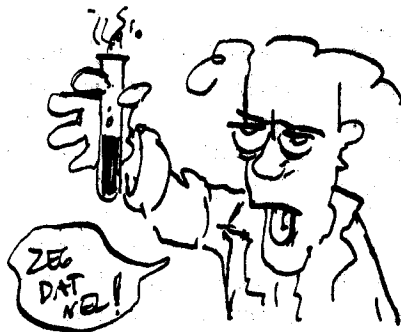
Een kleine oorlog van het arme ik tegen de kromme tijd

"Je trekt rond, je denkt daarover na en vervolgens probeer je al schrijvend de vluchtigheden van het leven schaakmat te zetten". De reis langs de Donau die Claudio Magris beschrijft, blijkt een problematische onderneming. De reis is een metafoor voor het leven,

het boek is ook een boek tegen de dood, meer nog tegen de vergeetelheid, tegen het verdwijnen. In Triëst waar Claudio Magris aan de universiteit Duitse literatuur doceert, had Piet De Moor een gesprek met deze Donau-reiziger.

'Terwijl Trani met theatrale gebaren de vervoeging van de sterke werkwoorden uitlegde, nam Sandrin plotseling de vulpen van zijn buurjongen en brak hem in twee. Toen de leraar vroeg naar zijn motief voor die daad, antwoordde de jongen dat hij zich niet kon inhouden als hij het op de zenuwen kreeg. Leraar Trani replieeerde tot verbijstering van de klasgenootjes dat hij het begreep, dat zoiets voorkwam, en hij ging door met lesgeven alsof er niets was gebeurd. Na een kwartier begon de leraar te klagen dat het zo benauwd was, maakte zijn das los en frommelde aan zijn vest, deed de ramen met veel lawaai open en weer dicht, zei dat hij op was van de zenuwen, totdat hij in een gespeelde woedeaanval de pennen, potloden en schriften van Sandrin begon te grijpen, doormidden te breken of uiteen te scheuren en in de lucht te gooien of op de grond te smijten. Op het laatst deed hij alsof hij weer tot kalmte kwam en zei hij tegen Sandrin: "Sorry, beste jonge, ik had even de zenuwen, zo ben ik nou eenmaal,

DE DONAU: MEER DAN
ZOMAAR 'N RIVIER...

zo is mijn aard, ik kan er niets aan doen, zo is het leven..." en hij ging door met de sterke werkwoorden.'

Midden-Europa

Dat verhaal speelde zich af in een schooltje van Triëst. Tot de leerlingen van die Trani behoorde destijds ook Claudio Magris (geboren 1939), die aan het voorval herinnert in zijn boek Donau, dat zopas in een Nederlandse vertaling van Anton Haakman bij Bert Bakker verscheen. Wat heeft die stichtende geschiedenis te maken met een boek dat over de Donau zou moeten gaan? Maar Donau is niet alleen een in de tijd geslaagde ontdekkingsreis door de beschaving van Mid-

den-Europa, het is ook een confrontatie met de crisisverschijnselen van onze tijd. Claudio Magris: "Die leraar was een merkwaardige en dubieuze figuur, met heel veel negatieve trekjes. Maar hij leerde ons wel hoe dom het is iemand te vervolgen, of om je zelf voor beter en sterker te houden dan een ander. Die ongelooflijke les in de moraal heb ik nooit vergeten. Trani was werkelijk een grootmeester in de ethiek en de menselijkheid. Bovendien had deze man in zijn jeugd aan vele universiteiten gestudeerd die voor ons, kleine scholieren uit Triëst, met vage namen verbonden waren. Niet van Parijs of Londen was er sprake, maar van Bratislava vooral. In zijn verhalen doken namen van steden en landen op die geen duidelijke nationaliteit hadden. Het Slowaakse Bratislava was tegelijk ook het Duitse Presburg en het Hongaarse Pozsony. We waren een jaar of dertien, en we waren gefascineerd door de milieus die Trani schilderde, door de namen van schrijvers die voor ons volslagen onbe-

DONAU

BOEDAPEST...

kend waren, door de in het Duits vertaalde teksten van Hongaren en Slowaken. Dat was voor ons de ontmoeting met een plurinationale wereld en een eerste kennismaking met de rol van de Duitse cultuur, met de bemiddelende culturele rol van de Duitse taal als supranationale uitdrukking van de Midden-europese wereld. Trani vertelde ons echter ook over de negatieve kanten, over de vreselijke rol van het Duitse element. Want de Duitse cultuur was tegelijk ook een instrument geweest van onderdrukking, van nationalisme en imperialisme, zelfs van vernietiging tijdens de Tweede Wereldoorlog".

Miljoenen doden

Voor Claudio Magris lijkt het geen twijfel, dat de kleurrijke figuur van Trani een beslissende morele en culturele rol in zijn leven heeft gespeeld. Magris, die nu Duitse literatuur aan de universiteit van Triëst doceert, was amper vierentwintig jaar, toen hij beroemd werd met het inmiddels klassiek geworden werk *Der habsburgische Mythos in der österreichischen Literatur*. "De uitgever liet me bij hem komen. Toen ik arriveerde, bekeek hij me verbaasd en zei: "Goed dat je gekomen bent, maar eigenlijk had ik je vader willen zien". Ik vond dat een kostelijke situatie. Ik repliceerde: "Er moet een misverstand in het spel zijn, want ik ben de vader van de jongen die dat boek heeft geschreven". Toen Danubio in 1986 in Italië verscheen, was dat een evenement. Honderdduizenden exemplaren werden in geen tijd verkocht. De Italiaanse krant L'Unita bejubelde Danubio gevat als volgt: "Een Baedeker waarin het wemelt van ontmoetingen met plekken, mensen, gevoelens en herinneringen, maar ook een spirituele reis in het innerlijke, waarbij de nuchtere ironie van een Lawrence Sterne zich verbindt met de minutieuze epiek van de flaneur". In Donau, dat ook een boek over kerhoven is, wentelen de doden de

steen van hun graf: de schim van Céline waart in het slot van Sigmaringen, Heidegger huist in Messkirch, Kafka in het sanatorium van Kierling, Einstein in Ulm, Kepler in Regensburg, Peter Altenberg in Wenen, Lukacs in Boedapest, Elias Canetti in Roese. Er is het leger van miljoenen doden, joden vooral, die uit de anonimiteit van het massagraf worden gehaald.

Kromme tijd

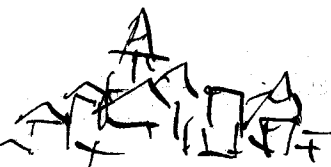
Een ietwat melancholieke, tot mijmeren, poëtiseren en vooral vertellen geneigde reiziger besluit de machtige stroom te volgen, van de bronnen in het Duitse Zwarte Woud tot aan de monding in de Roemeense Zwarte Zee. Dat is een problematische onderneming, zo blijkt van meet af aan. Wij menen te weten waar de Donau ontspringt, maar in Duitsland wordt door twee steden om die eer gestreden. Door de een wordt hij als man, door de ander als vrouw uitgesbeeld. Hij is in het bezit van vele nationaliteiten, en van religie verandert hij als van hemd. De Donaumonding is een delta, een labyrint, een soort platte kruin waarin zich de waterstam verliest. Hij gaat door steden waarin de tijd is stilgevallen: door Bratislava, waar hij een jaar in een café blijft liggen als een oude paraplu (Novomesky) en door de stoffige poesta, waar de jaren vliegen als een zwerm vogels na een gewerschot (Petöfi). Zo wordt de Donau een metafoor voor de grilligheden en wisselvalligheden van het leven zelf. Magris: "Ooit was ik met vrienden in de buurt van de Slowaakse grens, tussen Wenen en Bratislava. Ik bekeek het landschap, ik zag een bordje waarop stond Donau-museum. En plotseling kreeg ik het idee dat ik deze stroom als voorwendsel, als metafoor zou kunnen gebruiken om niet meer over de cultuur, dat wil zeggen over de indirecte wereld te spre-

ken, maar om direct met een realiteit bezig te zijn, in de vorm van een confrontatie die heden en verleden insluit. De Donau is enkel een voorwendsel voor een 'sentimental journey', het is de stroom van het leven, van de geschiedenis die me boeit. Vervolgens begon ik te reizen, te trekken; de realiteit nam op papier vorm aan, notitieboekjes zouden uitgroeien tot het eigenlijke boek. Het is een reis op papier, al is het ook een reis door deze wereld. Ik geloof dat het boek een vermomde ontwikkelingsroman is over de mogelijkheid of de onmogelijkheid van de 'Bildung'. Gevraagd wordt wat reizen is, wat leven is, wat het betekent om reizend door het leven te gaan. Daarom is de reis niet rechtlijnig, maar krom, er wordt telkens in teruggekeerd, zoals wij in ons leven terugkeren. Literair wou ik de confrontatie met deze kromme tijd aangaan".

Onbehagen in de cultuur

Het grootste avontuur is niet het reizen zelf, maar het schrijven over de reis, het onderbrengen in categorieën?
Magris: "Het boek is problematisch. Ik geloof dat het boek een spanning opbouwt tussen het zo moeilijk te vatten, onmiddellijke, vluchtige leven, het leven met de zintuigen enerzijds, en het beschrijven, vastleggen van die vluchtigheid anderzijds. Het arme 'ik' dat zich voortdurend verplaatst, heeft dikwijls de angst dat het niet in staat is de zo geliefde natuur te zien en waar te nemen, dat het een beetje doof en stomp geworden is. Dat de civilisatie ons heeft afgestompt, wat Freud het onbehagen in de cultuur heeft genoemd. Maar dan is er het avontuur van het schrijven. Je trekt rond, beleeft, je denkt daarover na, en vervolgens probeer je al schrijvend de vluchtigheden van het leven schaaftmat te zetten. Het is een kleine guerrilla tegen de tijd, tegen alles wat verdwijnt. Een kleine oorlog tegen de vlucht in het niets: een poging om landschappen, nuances, de uitdrukking van een gezicht voor een ogenblik vast te houden, om er trouw aan

AL WEER DE DONAU

BRATISLAVA

te blijven. Ook hierin wordt een grote, innerlijke spanning opgebouwd, omdat enerzijds schrijven een teken is van een grote liefde voor de zinnelijkheid van het leven, voor het concrete, en anderzijds het schrijven, zoals Kafka wist, je bedreigt met droogheid, steriliteit, impotentie. Het papier zuigt het leven uit. In die zin is schrijven zeker een groot avontuur, omdat het een confrontatie van al die tegenstrijdige elementen inhoudt. 'Es gibt kein richtiges Leben im Falschen'. Dit boek is een middel om na te gaan of het toch mogelijk zou kunnen zijn om in die verkeerde organisatie van het leven op een juiste manier te leven".

Fazant

Als u in Bulgarije bent, bezoekt u in Roese het geboortehuis van Elias Canetti. U vertelt dat u veel te danken heeft aan de brieven die Canetti u destijds geschreven heeft. Maar u zegt niet wat dat is. U leeft zich, net als Canetti, zeer sterk in de natuur in, in de dieren, in het hout zelfs. Het "ik" klaagt over ons gebrek aan sympathie voor de dieren. De mensen laten hun culturele bouwwerk verrijzen op het leed van de dieren, zegt u. Als de jager op de Centrale begraafplaats in Wenen de haan opspant om een dier neer te leggen, rijst bij uw "ik" de vraag: "Terwijl ik roerloos blijf liggen, vraag ik mij af welke constellatie van mogelijke microbiologische of atoomgevaren, starwars, onuitroeibare virussen of inhaalmanoeuvres in bochten mijn leven onder schot houdt, zoals het geweer van mijn buurman gericht is op die fazant, die is uitgekozen door een oneindige keten van combinaties" ...

Magris: "Ik kan u natuurlijk niet zeggen wat Canetti in die brieven over zijn eigen leven vertelt. Canetti is een groots voorbeeld voor precies die problematiek van het schrijven. Bij Canetti is schrijven immers de manier bij uitstek om het leven vast te houden. Anderzijds is schrijven, zoals dat uniek in zijn roman *Het*

Martyrium wordt gedemonstreerd, ook een vorm van verstarring, van dood, van verlies, van onderdrukking en verstikking van het leven. In die zin heb ik aan zijn werk heel wat inzichten te danken. In brieven en gesprekken hadden we het over heel concrete dingen, over de dialectiek tussen leven en schrijven, een dialectiek die niet alleen literair maar ook existentieel zeer belangrijk is. We hadden onze moeilijke momenten, Canetti en ik zelf, soms waren we echt verlamd, geestelijk verstopt, dom, vol angst. Een paar keer heeft Canetti me echt uit deze ellendige en futiele, maar op dat ogenblik voor mij onoverbrugbare problemen gered. In de correspondentie viel me altijd op wat voor een respect Canetti voor alle schepsels wist op te brengen. Beschaving en moraal, zeg ik in Donau, zijn gegrondvest op een noodzakelijk en moeilijk te funderen onderscheid tussen mensen en dieren. Het is niet mogelijk te leven zonder het leven van dieren te vernietigen, al is het maar dat van minieme wezens die aan onze waarneming ontsnappen; en het is onmogelijk de dieren universele, onschendbare rechten toe te kennen en op kantiaanse wijze ieder dier te beschouwen als een doel en niet als een middel. Broederlijke solidariteit kan de hele mensheid omvatten, maar daar houdt zij dan ook op.

Canetti

"Deze onmogelijkheid maakt de scheiding tussen de mensenwereld en de wereld van de natuur onvermijdelijk en dwingt de cultuur, die strijdt tegen het lijden dat de mensen wordt aangedaan, haar bouwwerk inderdaad te laten verrijzen op het lijden van de dieren. Het niet af te kopen leed van de dieren, het duistere volk dat als een schaduw ons bestaan begeleidt, belast ons met het volle gewicht van de erfzonde. Het werk van Canetti, vooral *Massa en macht*, is de

ontdekking van de duisternis die zich in ons uitbreidt met de dood van de levende wezens waarmee wij ons voeden.

"Toch kwam er een pijnlijk moment in de relatie met Elias Canetti. Ik vind dat Canetti als schrijver weergaloos groot geweest is in zijn roman *Het Martyrium*, die in 1935 voor het eerst verscheen. Daarin heeft Canetti op grandioze wijze het tekort aangetoond, het zich opsluiten in de reflectie, het niet opgewassen zijn tegen het concrete, het tegendeel van wat volheid en liefde voor het leven is. Het is de parabel van het waanzinnige verstand dat het leven vernietigt, het verschrikkelijke beeld van leven zonder liefde, van verblinding. Wat zijn autobiografie betreft, die natuurlijk erg interessant is, heb ik de indruk dat Canetti een beetje uit zijn rol valt door op te treden als de administrateur van zijn eigen grootheid. Maar hij vertelt ons weinig over dit ongelooflijke avontuur van de jongeman die *Het Martyrium* schrijft, die jongeman die een ongehoorde waarheid sprak en er bijna in stikte. Geen wonder dat het boek dertig jaar uit de circulatie verdween. Maar in zijn autobiografie vertelt Canetti ons daarover te weinig, en wat hij vertelt is te welwillend, te geruststellen. Ik heb het Canetti ook geschreven en gezegd. Het is alsof Kafka heel mooie voordrachten over *Het Proces* zou gaan houden. Maar het is waar: mijn wereldbeeld staat zeer onder de invloed van Canetti".

"Parallelaktion"

Dat verstarren in de cultuur is toch wel een zeer typisch Middeneuropees verschijnsel. Daartegenover kunnen we het stromen en vlieden van de Donau plaatsen. Maar ook dat vlieden is problematisch, want het doet de categorieën die hun plaats verworven hadden ook vervagen.

Magris: "De Middeneuropese cultuur is gewoon het landschap, de taal, de cultuur waarmee het arme 'ik' moet hopen de wereld te verstaan. Ik geloof dat de Mid-

NOG STEEDS
DE DONAU

WENEN

deneuropese cultuur in mijn boek een zo grote rol speelt - niet als object van presentatie, maar als een manier om de wereld te zien - omdat deze cultuur zeer sterk het onbehagen in de geschiedenis heeft gevoeld. Het Middeneuropese wantrouwen in de geschiedenis is groot. Het wordt beheerst door het gevoel dat datgene wat gebeurt, ook anders had kunnen gebeuren. Dat is de *Parallelaktion* van Musil. Iets kan gebeuren, maar het had net zo goed niet moeten gebeuren. Dat is een ironisch verzet tegen deze vreselijke discrepantie tussen de 'grote' en de 'kleine' geschiedenis. Af en toe heeft deze cultuur zich te sterk in dat verzet uitgeput. Dikwijls krijg je het gevoel van een grandioze sterilitéit van deze cultuur. In het boek is er een groot heimwee naar een andere cultuur. Het symbool van dat verlangen is de 'Sehnsucht' naar de zee, naar een opvatting die episch en niet analytisch is, een opvatting die niet alleen defensief is ingesteld. De Middeneuropese cultuur, zegt het 'ik', is een grandioze techniek in anticonceptie. Ik bedoel daarmee dat het niet aangaat de liefde op de eerste plaats te beschouwen als een gegeven dat erop gericht is om absoluut geen kinderen te krijgen. In die zin is mijn boek ook een afscheid van Midden-Europa.

"Compagnia Dantesca"

Uit het boek blijkt dat het "ik" niet alleen reist, maar in gezelschap van andere dames en heren. Sommigen hebben het over Donau als over een moderne *Decamerone*, die zich afspeelt langs de oevers van de stroom...

Magris: "Het 'ik' is een fictieve figuur. Het is niet zozeer een boek over de realiteit, maar een boek over het beleven. De reis is, zoals gezegd, een metafoor voor het leven. In die zin zijn die vrienden, is dat gezelschap uitgevonden. Maar natuurlijk is in het leven niets uitgevonden, en achter mijn figuren staan reële mensen. Het leven is soms een reis in gezelschap van vrienden en mensen die je liefhebt;

soms is het ook een eenzame reis. Het was misschien een instinctieve reflex, omdat ik direct wou laten zien wat het betekent om de cultuur in het leven te integreren. Vooral voor een intellectueel, iemand die veel leest en kijkt, is er een onscheidbare vervlechting tussen het beleven van boeken en mensen, van liefde en politiek, van schilderkunst en de kleur van de zee en politiek, van schilderkunst en de kleur van de zee op een heerlijke dag als vandaag. Dat wou ik tonen, de integratie van leven en cultuur aan bijvoorbeeld een tafel in een café waar je kunt discussiëren over de kwaliteit van het bier. Een criticus heeft over een 'Compagnia Dantesca' gesproken. Want het is een reis die ook veel te maken heeft met beoordelingen, met ethische evaluaties. Daartoe is confrontatie nodig, het gesprek, de dialoog".

Postmodern Wenen

Nu we het over waarden hebben: u verzet zich tegen de ziekelijke postmoderne vormloosheid die alle grenzen doet vervagen. Wenen noemt u de stad van het postmoderne, 'waar de werkelijkheid moet wijken voor het schouwspel dat zij biedt en voor het uiterlijke voorkomen: de sterke categorieën verslappen, het universele verwezenlijkt zich in het transcendente of lost op in het efemere, en de mechanismen van de behoeften zuigen de waarden op'.

Magris: "De kwestie van de morele evaluatie was voor mij het grootste literaire probleem. Zeker is er een grote scepsis tegenover het postmoderne. Enerzijds wordt in het boek dit zogenaamde postmoderne wel beleefd, het losweken van de vaste verbindingen van de waardeoordelen, zelfs van de structuur van het 'ik', het zogenaamde zwakke 'ik'. Aan de orde komen de crisis en de ondergang van elk denken, het denken dat de wereld immers niet langer kan organiseren, classificeren,

ordenen. Met deze werkelijk objectieve fenomenen wordt dat 'ik' geconfronteerd, en zelf ervaar ik ook wel die centrifugale splitsing.

"Maar er is een grote scepsis ten opzichte van de emfase van het postmoderne. Alsof dat oplossen en splitsen een noodzakelijke en positieve bevrijding zou zijn van elke morele beoordeling. Hier komt dat ironische Oostenrijkse glimlachen weer om de hoek: het had ook anders kunnen gaan of zijn. Ondanks de confrontatie met al de onzekere verschijnselen van die crisis, is er toch de hunkering om zich aan iets vast te klampen, iets dat we ondanks alle ironie willen opgeven. Er is geloof ik ook een grote ironische guerrilla tegen het postmoderne aan de gang, omdat het postmoderne zich ook tegen zichzelf kan keren. Het 'ik' uit Donau is absoluut geen monomane moralist die zich tegen de wereld barricadeert. Het 'ik' wil ondanks alles de universele waarden niet opgeven".

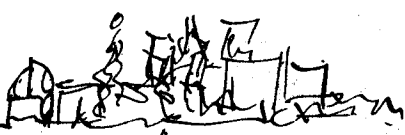
Dood

Zeker is alleen de dood. Als het "ik" de Donaudelta bereikt, staat het, misschien symbolisch, ook alleen. In tegenstelling tot Canetti, die in zijn geschriften een heroïsch gevecht tegen de dood levert, doet u een poging de dood in de kringloop van de natuur te integreren. Dat is het beeld van de niet onmuurde kerkhoven. "Elke begraafplaats is een ononderbroken epos dat alle mogelijke romans voortbrengt en influistert", schrijft u.

Magris: "Dat raakt de centrale zenuw van het boek. Die vraag moest gesteld worden, al is het voor mij zeer moeilijk om haar te beantwoorden. Ook hier wordt hopelijk een spanning opgebouwd. Elk afzonderlijk schepsel heeft een onvergankelijke waarde. Ik denk aan de episode van het dienstmeisje Anna dat in Wenen door die welgestelde dame Josefine Lunder gefolterd wordt. Alleen al het lot van Anna zou voldoende moeten zijn om mee te zeggen tegen de hele 'grote' geschie-

JAWEL, DE DONAU

ZENNE

LEUKE
CAMPAGNE VOOR
1992 MAAR ZIJN
WE NIET IETS TE
VER BEGAAN?

BRUSSEL

denis. In die zin is het boek ook een boek tegen de dood, meer nog tegen de vergeetelheid, tegen het verdwijnen.

“Maar u heeft gelijk, er is de poging van de epiek om een totale opvatting van de wereld te geven, een poging te leven met het gevoel dat niet alles ophoudt met ons fysieke einde. In die zin is er toch een integratie van de dood. Het is een poging met de dode te praten, zich nog zijn wervaren, zijn liefdes, zijn capriolen, zijn eigenzinnigheden te herinneren. Vandaar het epische gevoel van de dood, vandaar ook dat er zoveel kerkhoven zijn in mijn boek, vandaar de betekenis die aan niet onmuurde kerkhoven wordt gehecht, zodat de doden delen van onszelf kunnen zijn. De kerkhoven verschijnen als epiek, als koor van de mensheid. Er is het gevoel dat de mensheid uit allen bestaat, uit diegenen die leven en diegenen die gestorven zijn en diegenen die nieuw geboren worden.”

Twee talen

“Weet je wat mijn grootste moeilijkheid was? De taalkundige hinderpaal. Het boek verlangt naar twee talen, die zich hoe dan ook in één taal moeten integreren, anders is het boek mislukt. De taal van het zintuiglijke waarnemen is een andere dan de taal van het beoordelen. Ik geloof dat Goethe in zijn Italiaanse reis over de belevenis van het reizen sprak als over een open fles die men in het water onderdompelt, en de fles wordt natuurlijk met water gevuld. Dat beeld spreekt voor zichzelf. Maar dan zijn er ogenblikken dat een morele beoordeling nodig wordt, dat je niet meer kunt nuanceren, maar moet kiezen tussen zwart en wit. Als je in Mauthausen bent, kun je niet dezelfde taal gebruiken die je gebruikt wanneer je een mooi meisje wilt beschrijven dat haar haar aan het losknopen is. Dan heb je een taal van de beoordeling nodig, een taal van ja of nee. Niet de taal waarmee je je met het leven identificeert. Het grote probleem was voor mij de integratie van de taal van

begrijpen. Ik wou niet arrangeren of in scène zetten of doen alsof ik het allemaal beter wist”.

Tenslotte blijven we verweesd op de oevers van de Donau achter, en zijn we er bijna erger dan Hölderlin aan toe, die aan de Donau nog even door de vleugels van de goden werd beroerd?

Magris: “Hölderlin duikt natuurlijk op, omdat hij over de Donau sprak als een dubbele weg, niet alleen van het noordwesten naar het zuidoosten, maar ook omgekeerd als mythische weg van de zonnegoden, van zuidoost naar noord en west. Dat had te maken met zijn droom dat Duitsland, dat wil zeggen Europa, een heel Hellas had kunnen of moeten zijn, een nieuwe, één geheel vormende, poëtische cultuur, van zinging vervuld. Maar Hölderlin ziet dat Europa en in het bijzonder Duitsland mislukt en het tegendeel van die droom wordt. De goden verschijnen als symbool voor wat de grote klassieke generatie de ‘poëzie van het hart’ noemde, een generatie die ernaar verlangde dat de wereld door zinging zou worden verlicht, dat niet alles onderling verwisselbaar zou zijn. Een boom kan je niet zomaar met iets anders verwisselen, want hij bestaat uit meer dan de commerciële waarde van het hout. Het is de vraag of en in hoeverre er nog een niet verwisselbare zin is of niet. In dat kader wordt naar de goden gezocht. Er is de grote angst dat zulke goden er misschien niet meer zijn. Daarom de ironische vraag in het begin, de zoektocht naar de bron, die eindigde met de opmerking dat de Donau misschien wel uit een dakgoot ontspringt en dat er misschien helemaal geen Donau is, dat het leven misschien toch gesteriliseerd wordt. Hoewel, ook deze angst ontsnapt niet aan een vleugle ironie”.

Piet De Moor

© de Volkskrant

Claudio Magris, *Donau*, Vertaald door Anton Haakman, Bert bakker, 1988.

de moraal, van de beoordeling, en de taal van het leven. We zouden graag met het gezelschap drinken, eten en kaartspelen. Dat zouden we liever blijven doen, in plaats van het zwaard te moeten trekken. Dat zou nogal een leven zijn, waarin je nooit moraal zou nodig hebben!”

Goden

U had zich zeker al een idee gevormd van de landschappen langs de Donau en hun geschiedenis. In hoeverre hebben uw reizen uw meningen bevestigd of gewijzigd? Magris: “Dat is een centraal probleem. Er zijn landschappen die het ‘ik’ kent of hoopt te kennen, zoals hij de cultuur en de taal van die landen een beetje kent. In die landschappen beweegt dat ‘ik’ zich nochtans niet zeker, omdat je je in het leven nooit zeker kunt bewegen, zelfs in je eigen woning niet. Het leven zit vol verrassingen. Het ‘ik’ kan wel een beetje organiseren. Ik heb gepoogd dat in de structuur van het boek weer te geven. Ongeveer tot in Boedapest beweegt het ‘ik’ zich in een wereld die hem tamelijk vertrouwd is. Hoe meer hij naar het zuiden en oosten trekt, des te meer dringt hij binnen in een wereld die voor hem cultureel, taalkundig en historisch vreemd is. Daar verliest hij zijn arme categorieën. In de delta van de Donau worden cultuur en geschiedenis even moeilijk te verstaan als de stemmen van de vogels, het water en de wind. Daarom zijn er landschappen die een al geprogrammeerd beeld bevestigen, landschappen die je meende te kennen en die men toch plotseling opnieuw ontdekt alsof men ze voor de eerste keer ziet, en tenslotte landschappen die werkelijk zeer moeilijk te decoderen lijken. In die zin heb ik geprobeerd nooit te liegen. Als het ‘ik’ een realiteit beleefde met het gevoel dat hij ze niet verstond, dan probeert hij in het boek ook dat onbegrip weer te geven. Want het leven bestaat ook uit niet kunnen

Warschau

De eerste Poolse schrijver, die aan de stad Warschau een literaire tekst wijdde die nu nog in bloemlezingen opgenomen wordt, was Jan Kochanowski (1530-1584), de grote renaissance-dichter. Sindsdien heeft het aan bezingers van Warschau niet ontbroken. De anthologie van Juliusz Viktor Gomulicki, *Cztery wieki poezji o Warszawie* (Vier eeuwen poëzie over Warschau, Warschau 1974) telt bijna 500 pagina's. Het heeft in Warschau ook nooit ontbroken aan grote gebeurtenissen die dichters inspireren: kroningen van vorsten, de bouw van paleizen, publieke feesten en vooral patriottische opstanden - in 1831 en 1864 tegen de Russen, in 1943 en 1944 tegen de Duitsers. (De opstand van 1943 was een Joodse opstand).

Pompierstijl

De grootheid van Warschau bestaat, zoals die van Polen zelf sinds de Delingen, voornamelijk op papier. Polens hoofdstad is, afgezien van de Rynek Starego Mjasta (de markt van de oude stad) en de buurt daarrond, van enkele pleinen met imposante kerken en kastelen met parken aan de periferie van de stad, van een grote lelijkheid. De inwoners van Warschau hadden het ongeluk dat met de wederopbouw van hun tijdens de oorlog quasi totaal verwoeste stad werd begonnen op het ogenblik dat in Oost-Europa de beruchte stalinistische pompierstijl "od-Berlina-do-Peking" (van Berlijn tot Peking) door de bewindslieden werd beschouwd als het hoogtepunt van de architecturale ontwikkeling van de mensheid. Het afschuwelijkste wat deze subtiele stijlrichting heeft voortgebracht staat in Warschau: de Palac kultury i Nauki (Paleis van de cultuur en de wetenschap). Een geschenk van het sovjetvolk aan het Poolse volk. Neergeplant op een desolaat, winderig plein, dat de Polen de "toendra" noemen, 234 meter hoog (de spits inbegrepen), 817,000 M3 groot, 3288 kamers. "Klein, maar fijn." "Van waar heb je het mooiste uitzicht op Warschau? Van op de top van de Palac kultury. Dan zie je de Palac Kultury zelf namelijk niet".

Maar er wordt wel goed gebruik van gemaakt: in het gebouw bevindt zich de zetel van de Poolse Academie van Wetenschappen, enkele afdelingen van de Universiteit van Warschau, het Poolse PEN-centrum, vier theaters, vier bioscopen, een congreszaal, twee musea, het paleis van de Jeugd, een tentoonstellingsruimte (groot genoeg voor een boekenbeurs) en twee restaurants, waarvan er één bekend-

POLEN, HET LAND WAAR
ZELFS DE VROUWEN OP
LECH WALESIA LIJKEN.

Met een Russisch accent

Polen. Een land als België dat de grootmachten voortdurend onder elkaar verdeeld hebben.

Polen is vandaag nog altijd verdeeld: er is immers het Polen van Jaruzelski en dat van Solidarnosc. Een gekweld land dus. Dat merk je ook aan hoofdstad Warschau. Tadeusz Konwicki leeft er en schrijft over die beklemmende stad.

heid genoot als officiële stripteasetent. Aan de buitenkant van de Palac is er nog een verhoog, van waarop beminde leiders parades en optochten kunnen toewuiven.

Konwicki

In de schaduw van de Palac kultury, in een straat die uitgeeft op de Nowy Swiat (Nieuwe Wereld, bedoeld is Amerika, de Poolse Louisalaan) woont de beroemdste hedendaagse Poolse schrijver, Tadeusz Konwicki. Een foto van de plek waar zijn straat uitkomt op de Nowy Swiat staat op de kaft van *Het Poolse complex* (lees ik in *Ontmoetingen met Konwicki* in *Tadeusz Konwicki Informatie/Literair moment* Meulenhoff 1988). Het topje van de Palac kultury zelf is te zien op de kaft van *Maansopgangen en maansondergangen*. (Meulenhoff 1986).

De meeste boeken van Konwicki spelen zich af in en rondom de Palac kultury. Het nadrukkelijkst is het gebouw aanwezig in *De kleine Apocalyps* (Bert Bakker 1981). "Uit die wolk of die paar samengepakte herfstwolken duikt langzaam het Cultuurpaleis op, dat ooit, toen ik jong was, het 'Jozef-Stalinpaleis voor cultuur en Wetenschap' heette. Een reusachtig gebouw

met kantelen, dat zich in een magische dreiging verhief, dat angst wekte, en haat. Een monument van hoogmoed, een standbeeld van slavernij, een stenen taart - een waarschuwing. Maar nu is het niet meer dan een grote barak die op zijn kant is gezet. Aangevreten door korstmos en schimmel, een oud urinoir vergeten op de Middeneuropese tweesprong".

Zelfverbranding

De held in *De kleine Apocalyps* is een schrijver die, bij wijze van protest, net als Jan Palach zichzelf wil doden door verbranding; op de Poolse nationale feestdag, op de trappen van het Huis van de Partij. De hele dag doolt hij rond door Warschau, voert hij gesprekken met vrienden en onbekenden, bedrijft hij de liefde, bezint hij zich over het lot van Polen en de relatie van Polen met Rusland/ de Sovjetunie. "Deze stad is de hoofdstad van een volk dat tot niets verdampt. Daar moet ik ook nog iets over zeggen. Maar tegen wie? Diegenen die er niet meer zijn of de vergetelheid ingaan? Of misschien diegenen die mensen, zelfs hele volkeren tegelijk, verslinden?" De tocht van de schrijver - langs de Nowy Swiat, het Paradeplein, de oever van de Weichsel, het Drie-Kruisenplein, de Jeruzalemplein, enz. - is op een plattegrond van Warschau te volgen. De sfeer in de stad is beklemmend: alles herinnert aan onvrijheid, aan krankzinnige illusies, aan vernederingen, aan dronkenschap en dood. Konwicki's visie op Warschau is subjectief, bevooroordeeld, literair, maar ze onthult meer over Polen dan honderd sociologische opstellen (met statistieken): "Voor het Cultuurpaleis, dat me vroeger zo fascineerde als een heiligdom, als een angstaanjagende grafheuvel waarin boze geesten rondspookten, voor dit Paleis danste op een podium een menigte vrolijke paren in lange Krakause mantels en keurslijfjes, bestikt met lovertjes, met pauweveren en kapjes van kant uit Zywiec op. En de ceremoniemeester sloeg de maat en zong met een Russisch accent voor: "Kijk, zo dans je de krakowiak".

Mon Detrez

Tadeusz Konwicki, *De kleine Apocalyps*, Bert Bakker, 1981.

Tadeusz Konwicki, *Maansopgangen en maansondergangen*, Meulenhoff, 1986.

Tadeusz Konwicki *Informatie*, Meulenhoff, 1988.

"De neef van Wittgenstein" is een boek van Thomas Bernhard uit 1982. Het gaat over zijn vriendschap met Paul Wittgenstein, de neef van de filosoof Ludwig Wittgenstein. Daaruit komt volgende passage: "In haar verwaardheid heeft de familie Wittgenstein de filosoof gewoonweg steeds verworpen, had ze geen enkele waardering voor hem, had ze voor hem tot op vandaag slechts misprijzen. Tot op vandaag zien zij in hem slechts een verrader, zoals ook in Paul. Zoals ze met Paul deden, deden ze met Ludwig, ze elimineerden hem. Zolang hij leefde, schaamden zij zich voor Paul, zoals zij zich tot op vandaag,

Onderschat

en dat is de waarheid schamen voor hun Ludwig en zelfs Ludwigs beroemdheid deed hen niet afwijken van hun dagelijks misprijzen voor de filosoof. En dit in

een land waar Ludwig Wittgenstein per slot van rekening tot op vandaag van geen tel is en door niemand gekend is. Tot op vandaag, en dat is de waarheid, hebben de Weners Sigmund Freud nog steeds niet erkend, hebben ze zelfs nog niet precies kennis genomen van zijn werk, omdat zij, dat is een feit, veel te dom zijn. Zo verging het ook Wittgenstein". Volgens Thomas Bernhard doen sommige Oostenrijkers er verkeerdt aan, dat is het minste wat we kunnen zeggen, door het werk van Wittgenstein en Freud te onderschatten. Er bestaan nog vele andere onderschatte auteurs. Hier volgen een reeks voorbeelden.

Back-scratching

"Every time I reach for Kundera's "The Book of Laughter and Forgetting" I find myself staring at Salman Rushdie's salute "A masterpiece, full of angels, terror, ostriches and love" - and wondering at its unbearable lightness of meaning".

Op die ironische manier drijft Howard Jacobson in "the Observer" de spot met de "back-scratching"-gewoonte, die zich van de Angelsaksische literatuur-bedrijvers meester maakt bij het einde van het jaar als ze gesolliciteerd worden om hun mening te spuien over HET boek van de voorbije 12 maanden.

Als zij daarbij van een sloganeske appreciatie bevallen, die hun eigen glorie op de cover van de nakende pocket-editie ver-eeuwigd, dan zwelgen alle partijen in zalig welbehagen ...

Hoewel intussen reeds als paperback verschenen en ruim verspreid met het obligate tromgeroffel op de rugzijde heeft "The Counterlife" van Philip Roth in het Oude Europa geen hoge ogen gegoooid. Verwonderlijk genoeg want in de geprezen Zuckerman-reeks van Roth met het eeuwige (joodse) schuldmotief als motor is "The Counterlife" door zijn briljante constructie -met een even intelligente als eerlijke belichting van de twee zijden van de doorkijkspiegel - een uniek geschrift over de kwaliteit van het joods bewustzijn in de USA, de kern van het zionisme, de confrontatie van Israël met de Arabische wereld en het universeel anti-semitisme (ook in Albion!). Dus zeker géén slappe kost maar kennelijk niet opgewassen tegen de "hoogstandjes" van "Portnoy's Complaint"...

Fernand Papon

Er rust een vloek op dit boek. Hoewel de vele duizenden exemplaren gratis werden uitgedeeld ken ik niemand die het las. Toegegeven het verscheen heel ongelegen: net voor de gemeenteraadsverkiezingen als mensen met dwingend lectuur bestookt worden. Vandaar de geringe belangstelling voor Bob Cools' biografie, samengesteld door wat heet "zijn vrienden". Nu heb je met sommige vrienden helemaal geen vijanden meer nodig maar als je burgemeester van Antwerpen bent zijn je vrienden veelal ondergeschikten en dat scheelt. Toegewijder hagiografen bestaan niet. Bescheidener evenmin: de vrienden noemen deze 64 pagina's met rond de 150 foto' "een sobere monografie". Een biografie zou hij "hun immers nooit vergeven hebben." Voor Bob Cools, "de mens die tussen ons leeft, zoals hij zich in het Antwerpse landschap beweegt (...) de burgemeester van alleman, met heel weinig tijd voor de zijnen en nog minder voor zichzelf (...) Spaanse Brabander die slechts onder het volk gedijt, Eerste Burger die zijn Antwerpenaarschap uitdraagt als een vanzelfsprekendheid, als een manier van zijn" was deze publicatie "een volslagen verrassing". Hij heeft zijn vrienden niet kunnen tegenhouden. "Cultuur is de manier waarop wij leven" leggen de vrienden Cools tot besluit in de mond. Als de succes-agenda deze briljante vondst, deze ultieme waarheid, die unieke parel het komende jaar opneemt, wordt hij mijn meest ondergewaardeerde boek van 1989. Anders het telefoonboek: daar staat de naam Cools 256 keer in.

Koen Dille

Kist

In de kist zaten de sleutels tot haar herinneringen. Nu ze 84 is haalt ze die boven voor de jongeman die haar komt vertellen dat ze moet verhuizen. En langzaam ontrafelt zij de achtergronden, zijn voor-

geschiedenis, de sociale context van hem -de derde generatie sinds 1900- die al lang niet meer weet. Maar de fraaibewerkte kist met haar schatten vormt ook de aan-

leiding voor haar gewelddadige dood. Héél sterk opgetimmerd. *De dochter van de eeuw* van Pat Parker, uitgegeven door De Keur.

Kris Van Kersschaever

Istanboel

Net als in Leningrad herinnert in Istanboel alles aan vergane glorie. De oude paleizen van de sultans, het Topkapi Saray en het Dolmabahçe Saray zijn musea geworden, net als de meeste van de grote moskeeën die de namen dragen van de padisha's. De hele stad is versteend tot geschiedenis. Merkwaardig dat Brodsky, die in zijn essays over Petersburg/Leningrad het heimwee naar de geschiedenis zo schitterend vastlegde, zo weinig begrip kon opbrengen voor de Turkse lotgenote van zijn geboortestad: "Maar de moskeeën van Istanboel! Die reusachtige padden van bevroren steen, die roerloos op de aarde neerhurken. Alleen de minaretten, die nog het meest lijken op ruimteprojectielen (profetisch, helaas) - zij alleen geven de richting aan die de ziel eens wilde gaan. hun platte koepels, die doen denken aan pannedecksels of gietijzeren ketels, hebben geen idee wat ze met de hemel aan moeten: ze bewaren wat ze bevatten, maar nodigen niet uit tot een blik omhoog. (...) Ze hebben inderdaad iets dreigends - iets griezeligs, onaards, galactisch, volstrekt hermetisch, schelpachtigs. En dat allemaal in een vuilgrijze kleur, zoals de meeste gebouwen in Istanboel, en dan tegen de turkooizen achtergrond van de Bosporus." (Tussen iemand en niemand)

Melancholie

Voor Turkse schrijvers, die in Istanboel het levenslicht zagen of er studeerden, is de stad, net als Petersburg voor Brodsky, ook het beeld van hun jeugd, die onherroepelijk voorbij is. *Ik luister naar Istanbul*, een bundel moderne Turkse poëzie in Nederlandse vertaling die onlangs bij Meulenhoff verscheen, staat vol melancholische gedichten over vergane jeugd en voorbije liefdes, met Istanboel als decor.

"Gal

Zo heeft Cahit bevolen,
Ga en breng mijn eerste liefde uit
Besiktas.
ik wil mijn jeugd een tweede keer
beleven."

Cahit itki Taranci

BRUSSEL: DE STAD WAAR JE
BETER TURKS EET DAN IN
ISTANBOEL!

Stenen padden of hemelse koepels?

*Istanboel heeft hetzelfde lot
gekend als Petersburg: de
hoofdstad van het imperium, de
bakermat van een cultuur, het
symbool van een regime werd
door een nieuwe heerser, die zijn
bewind beschouwde als het begin
van een nieuw tijdperk, gede-
gradeerd tot een provinciestad.
Maar Kemal Atatürk was minder
doortastend dan Lenin. Na zijn
dood bleef Istanboel Istanboel en
werd niet Kemal Sehir.*

"De bomen stonden in bloei,
Türkân zat rechts naast mij,
Liefde vulde mijn hart en
De lente vulde Istanbul"

Oktay Rifat

Voor "conservatieve" schrijvers, is de stad het symbool van een tijd die ze nooit gekend hebben: de tijd van "het door God beschermde, absolute domein van het huis van Osman", toen alles beter was dan nu. Voor "progressieve" schrijvers, die dromen van een tijd dat alles beter wordt, heeft Istanboel pas symboolwaarde gekregen toen ze, verbannen door de mili-

tairen, in de stad het verloren vaderland herkenden.

Heimwee

"Je ligt nu ergens waar iedereen, iedereen die tweeduizend francs en een beetje tijd heeft, kan komen. Alleen ik kan je niet bereiken. Ik kan jouw koepels, minaretten en torens, die de zee en het troebele water van de Gouden Hoorn aanraken, niet strelen. Hoe lang is het niet geleden dat ik in je cafés aan de oever heb gezeten, dat ik mij in het stof heb gebogen voor je beroete muren en je afgebrokkelde stadswallen, dat ik je heuvels en vestingswerken heb beklommen? Hoe lang is het niet geleden dat ik tot rust kwam in de schaduw van je platanen? In deze afgelegen kamer in de Rue du Figuier, die uitkijkt op het Hôtel de Sens, denk ik, gebogen over de witte papieren, aan jou. Langzaam krijg je vorm in het licht van de lamp. Daar zijn je koepels en je minaretten! Daar zijn je kronkelige straatjes en je brede boulevards! Daar de ingang van de Bosporus, daar het vuile water van de Gouden Hoorn! En daar is de stilte. De stilte van binnenplaatsen, van begraafplaatsen, van cisternen. Daar is het licht. Het matte, askleurige licht dat op je valt vanuit een bedekte hemel." (Nedim Gürsel, *De konijnen van de commandant*). Maar je hoeft geen Turk te zijn om heimwee te hebben naar een stand, die het oog zoveel biedt en tegelijk zoveel overlaat aan de verbeelding, en die door haar "vreemdheid" zo scherp bewust maakt van de historische en culturele eigenheid van het Westen. Misschien was het die nostalgie naar het eigene die Brodsky ertoe bracht de "aan de hemel opgehangen koepels" te vergelijken met pannedecksels en gietijzeren ketels.

Mon Detrez

Tussen iemand en niemand, Joseph Brodsky, De Bezige Bij, 1987.

Ik luister naar Istanboel, Turkse poëzie, Meulenhoff, 1988.

De konijnen van de commandant, Nedim Gürsel, Meulenhoff, 1986.

advertentie

De Groene Waterman maakt lange winteravonden weer aangenaam

Engelstalige, exclusieve non-fiction titels van Earthscan, Polity Press, Verso-New Left, Zed, Tauris, Mc Millan e.a.

Een gastvrije boekhandel met een hart voor kwaliteit en een progressieve blik op de wereld

Boekhandel de groene waterman, Wolstraat 7, 2000 Antwerpen, Tel. 03/232.93.94

"Mijn hotelkamer is godverdomme groot genoeg om drie kamers van een huis in Soweto te bevatten. Ik hoef maar op een absurde knop te drukken en mij wordt het heerlijkste eten gebracht. Gisteravond zat ik in een marmeren bad: ik voel me schuldig. Maar het systeem is in wezen overal hetzelfde. Toen ik het Turkse kammermeisje vroeg wat ze zoal na het werk doet, vertelde ze dat ze na het werk altijd doodmoe in bed tolt. Met haar voel ik me verwant. Dankzij haar functioneert het systeem, maar het systeem zet haar wel op een dood spoor. Net als in Zuid-Afrika".

Aan het woord is James Matthews, een Zuidafrikaans schrijver. Een kleurling. Hij leeft in Soweto. Hij zit nu in een onnatuurlijk milieu: een hotelkamer op de veertiende verdieping van een flatgebouw in Frankfurt. Tegenover hem zit een interviewer, de Nederlandse criticus Jan-Kees van de Werk. In Zuid-Afrika praat Matthews nooit met blanken. "Niet dat ik me actief van hen distancieer. Maar ik leef domweg in een andere wereld. Ik heb ook geen contact met zwarte intellectuelen. Ik leef in het getto. Ik ben het getto".

Razende woede

James Matthews, klein en tenger, zit er in een haveloos plunje bij. Hij heeft geen veters in zijn schoenen. Hij wordt vaak gearresteerd en in de gevangenis doet men hem telkens de veters uit zijn schoenen. Hij koopt er geen meer. Hij loopt in Frankfurt rond alsof hij elk moment opnieuw kan gearresteerd worden.

Samen met Siphos Sepamla is hij in Frankfurt uitgenodigd op een literair symposium. Het mag een wonder heten dat ze er beiden kunnen aanwezig zijn. Ze hebben voor het eerst in hun leven toestemming gekregen om Zuid-Afrika te verlaten. Daar is langdurig overleg en Duitse diplomatieke druk voor nodig geweest.

Matthews en Sepamla zitten in een panel. Onderwerp van het debat is censuur en literatuur. De zaal zit afgeladen vol. Verscheidene schrijvers nemen het woord; ze hebben belangwekkende bijdragen voorbereid en illustreren hun standpunten met voorbeelden uit de literaturen van alle continenten, van alle tijden. Als James Matthews het woord moet nemen, valt er een stilte in de zaal. Hij heeft niets te zeggen. Heel die academische literaire prietpraat die hij heeft moeten aanhoren, heeft met zijn situatie geen bal te maken. Hij begint dan maar met zijn aanwezigheid te verklaren: "Eindelijk heb ik een tijdelijk paspoort gekregen. Moet ik nu

Johnstown - Zuid-Afrika

Zwarte verscheurdheid

In het apartheidsregime zijn de blanke steden natuurlijk ruim en weelderig, de zwarte eng en vies.

Johnstown is zo'n zwart township, net als Soweto, waar Siphos Sepamla altijd gewoond heeft. Sepamla schreef de roman: "De ondergang van Johnstown".

dankbaar zijn? Ik ben ziek van jullie democratie, het vrije Westen. Ik zit hier als broodmagere compensatie voor wat Europa van ons gestolen heeft". Hij verliest zijn kalmte, hij barst in snikken uit: "Ik word hier verondersteld afstandelijk te zijn. Maar ik zit tot mijn strot vol razende woede, de poëzie van de pijn. Ik ben geen dichter... Ik wil wel over liefde schrijven. Maar hoe kan ik... Als ik naar mijn volk kijk, kan ik alleen maar over pijn schrijven. Mijn woorden zijn kogels die in jullie geest slaan. Jullie zetten me op een podium, terwijl mijn volk in de gevangenis zit... Jullie in je ivoren toren van kunst en literatuur".

Soweto

Siphos Sepamla is 56 jaar, drie jaar jonger dan James Matthews. Hij is geboren nabij Krugersdorp, maar heeft altijd in Soweto gewoond. Hij heeft gestudeerd en is lange tijd leraar wiskunde geweest. Tot in 1962. Met de invoering van het Bantoe-onderwijssysteem moest hij naast het Engels ook het Afrikaans beheersen. Zoals de meeste kleurlingen en zwarten kon hij dat niet. Hij werd ontslagen.

Op 43-jarige leeftijd debuteerde hij als dichter, in 1975. Zijn dichtbundels behoorden tot de eerste publikaties van zwarten die in Zuid-Afrika na de Soweto-

opstand konden verschijnen. Zijn bekendheid en succes zijn echter vooral gesteund op zijn optredens bij publieke poëzielecturen in de zwarte lokaties. Gedichten als "Come Duze Baby" en "The Blues Is You In Me" zijn klassieken in Soweto. In 1979 verscheen het eerste proza van Siphos Sepamla: "The Root is One". Een roman die in 1985 door Luc Jalvingh in het Nederlands werd vertaald onder de titel "De ondergang van Johnstown". Johnstown is een zwarte lokatie, vlakbij de "blanke stad" Bergersdorp. Voor dit gefingeerde township heeft de lokatie Sophiatown, bij Johannesburg, model gestaan. Het was een lokatie die Sepamla goed kende. Hij ging er regelmatig naar jazz-concerten.

Pasjes

Het ontstaan van de lokatie wordt door Siphos Sepamla als een aanvankelijk onschuldig proces beschreven. Het ontstaan was een toeval. "Johnstown was ooit een stuk kaal open land dat toebehoorde aan een zekere Joseph Stein. Toen hij een oude man was zag hij voor zijn geestes-oog een stad die ontstond waar eerst wilde dieren hadden rondgezworven; en zijn oog dwaalde naar een punt vlakbij de horizon. Hij had al lang gezocht naar een manier om zijn trouwe bediende, Joh, zijn dankbaarheid te tonen. En toen hij tenslotte dit onbebouwde veld aan het gemeentebestuur van Bergersdorp overdroeg, zodat John en toekomstige generaties van Johns volk het konden bewonen, verwierf hij daardoor het predikaat 'liberaal'. Hij had een lastige kwestie opgelost, omdat velen van hen die dit land zouden gaan bewonen jarenlang een onzeker bestaan hadden geleid op het terrein van enkele Bergers.

In overeenstemming met de wensen van Joseph Stein werd het terrein Johnstown genoemd. Het zou bebouwd worden met Bergersdorp als voorbeeld, maar het zou het aanzien van de stad niet mogen aantasten. Om dit zeker te stellen zorgde het bestuur ervoor dat Johnstown binnen vaste grenzen kwam te liggen, en werden aan drie zijden van de lokatie hekken gezet. De kant die op Bergersdorp uitkeek werd begrensd door winkels, het administratiegebouw en het mannenpension De Bruin. Langs deze demarcatielijn stond ook de villa die door de administrateur van de lokatie werd bewoond. Naast de toegangspoort stond een hokje waarin vierentwintig uur per etmaal een politiemans zat. Hij had tot taak mensen die de

lokatie betraden te controleren. Niet-ingezetenen, waaronder ook de bewoners van het pension en de Bergers werden gerekend, waren verplicht een pasje te vragen bij deze politieman als ze de lokatie binnen wilden. Veel om het lijf had het niet - enkel een stuk papier met de naam van de bezoeker, de datum, de tijd van aankomst en vertrek en het rode stempel van het bestuur".

Juda

"De ondergang van Johnstown" handelt echter niet over het ontstaan, maar over de ondergang van de lokatie. Ze is onwettelijk en ze zal met de grond gelijk gemaakt worden. De bewoners moeten verhuizen naar een nieuw woongebied. Zes hoofdstukken, de zes opeenvolgende dagen die aan het vertrek voorafgaan, beschrijven het verzet tegen de verhuizing. Hoofdpersoon is een jonge zwarte, Juda Baloyi, die van de universiteit is gegooid en in een fabriek in Bergersdorp werkt. Hij wordt door de zoon van de fabrieksbaas, Ray Kaynich, een progressieve blanke, aangezocht om een illegale vakbond op te richten. Juda organiseert een optocht vanuit Johnstown naar Bergersdorp. Hijzelf neemt niet aan de actie deel; hij moet buiten schot blijven, net als zijn vriend Kaynich. De optocht loopt uit op een confrontatie met de politie: er vallen doden. Juda voelt zich misbruikt door de

'progressieve blanke' en schuldig aan de slachtpartij onder de zwarten. Door de zwarten in de lokatie wordt hij nagewezen als de lafhartige organisator die afwezig bleef, door de politie wordt hij aangezocht als tipgever, door zijn vriend Spiwo aangemoedigd als de held van het verzet, door zijn vriendin Mandy afgewezen om zijn illegale activiteiten.

"De ondergang van Johnstown" is een evenwichtige analyse van de innerlijke verscheurdheid van jonge zwarten in het verzet en een genuanceerde tekening van de verhoudingen onder zwarten in een lokatie. Het is het verhaal van Juda Baloyi die samen met zijn stand en zijn mensen tenonder gaat. Zijn vader, 'een blankenvriend', die lid is van de Adviesraad van de lokatie, wordt op een algemene vergadering door de woedende menigte onder de voeten gelopen en vermoord. Zo wordt hij één van de slachtoffers van het verzet dat Juda meehielp op te zetten. Spiwo moet hij uiteindelijk aangeven als de moordenaar van de blanke administrateur van de lokatie, terwijl hij weet dat zijn vriend onschuldig is.

Wonder

"De ondergang van Johnstown" is geen literair meesterwerk. Zijn sociaal-politieke waarde is belangrijker dan zijn literaire. En dat heeft zijn redenen. De voornaamste reden is natuurlijk dat schrijvers

als Sipho Sepamla hun werk moeten schrijven in een lokatie als Soweto. Ze kunnen er nauwelijks literatuur in handen krijgen. De zwarte schrijvers van vorige generaties zijn verboden; de jonge schrijvers zijn van hun eigen literaire traditie beroofd.

Uitgevers zijn er nauwelijks, en ze werken onder moeilijke omstandigheden. Door het geldgebrek zijn de literaire tijdschriften dun: ze nemen dus bij voorkeur gedichten en korte verhalen op. Door de armoede in de townships kunnen de zwarten geen literaire uitgaven kopen. Zwarte schrijvers worden vooral gelezen door blanken met wie ze geen contact hebben. Schrijvers zijn als iedereen klein behuisd. Ze kunnen zich niet afzonderen om te schrijven. Sipho Sepamla zegt: "Onze huizen zijn klein, veel mensen leven in huizen met vier kamers, twee slaapkamers, een keuken en een zitplaats. Heel de familie leeft daarin. Als je geluk hebt, kan je de zitplaats een tijdje voor jezelf hebben, maar je moet die plaats eigenlijk met vele mensen delen".

Het mag een wonder heten dat er in Soweto nog zo'n romans kunnen verschijnen.

Joris Iven

Sipho Sepamla, *De ondergang van Johnstown*, In de Knipscheer, Haarlem, 1985.

Rita Lacres

Shigatse (Tibet): uit de buik van de stad

Onderschat

The Sound of Silence

Er zijn verschillende boeken die om een of andere reden (te moeilijk, te eigenzinnig, niet inspelend op de eisen van vraag en aanbod) het lot ondergaan van eertijds een ondergeschoven kind: men doen alsof het niet bestaat, alsof het lucht is. Ongeacht de de linten in het haar, in casu eventuele literaire onderscheidingen.

Dubbel voorspelbaar wordt de stilte rondom een boek als het niet alleen "moeilijk" is, maar ook nog is onder te brengen in het meest veronachtzaamde genre van de literatuur, namelijk dat van het literaire essay. Aan beide voorwaarden voldoet *Oorverdovende Steen* van Stefan Hertmans, een bundel met tien uitermate lucide geschreven opstellen over literatuur. Het toeval wilde dat, voorbij boekenbeurs, Hertmans en ikzelf naast elkaar kwamen te zitten, elk achter ons respectieve stapeltje "moeilijke" boeken. Zo vernam ik uit de eerste bron dat de vaste uitgever van Hertmans (Kritak/Meulenhoff) de bundel van zich had afgeschoven op grond van het Vlaamse karakter (sic!) ervan. Hypocrisie en apekool! Van de tien opstellen handelen er slechts drie expliciet over Vlaamse schrijvers, en dan nog: zo typisch Vlaams zijn Willy Roggeman, Claude Van Den Berge en Herwig Speleiers nu ook weer niet. Deze auteurs zijn trouwens -niets meer, niets minder- exemplarisch voor de ideeën die de schrijver Hertmans kwijt wil, voor de visie die hij ontwikkelt. Dezelfde reden waarom hij over Rilke, Sloterdijk, Huub Beurskens en anderen niet-Vlamingen schrijft.

Rilke-vertaalplannen van Hertmans stuiten op restrictie van een "bekende Vlaamse uitgever". Moraal: de aversie voor zogenaamd "moeilijke" boeken kent geen grenzen. Het zou doodjammer zijn indien deze opstellen alleen maar door andere schrijvers gelezen en bestudeerd zouden worden. Ze garanderen een unieke leservaring aan eenieder die luisteren wil... naar the sound of silence.

Greta Seghers

Mauthausen

Ik voelde me dit jaar genoopt iedereen lastig te vallen met de vraag: "Heb je Claudio Magris al gelezen?". Omdat er steevast ontkennend werd geantwoord, nomineer ik Donau (oorspronkelijke titel Danubio) als onderschat boek.

De ondertitel luidt "Een ontdekkingsreis door de beschaving van Midden-Europa en de crisis van onze tijd". Die reis voert de lezer van de Donaubron(nen) naar de monding, van het krakeel van twee Duitse dorpen -Donaueschringen en Furtwangen (met de vermakelijke theorie dat de Donau ontspringt uit een roestige kraan die niemand dicht krijgt) - tot de Zwarte Zee. Een tocht door het "kruitvat van Europa", door culturen waarvan wij in onze Westerse verwatenheid geen weet hebben. Magris doet ook Mauthausen aan en bezint zich, gezeten op de "trap" van dit infame oord. Uit die passage een (ingekort) citaat: "Een van de vele foto's die ik in het kamp heb gezien is die van een naamloze man, zo te zien iemand uit de Balkan. Zijn gezicht is vervormd door de slagen, zijn ogen zijn twee opgezwollen bloederige korsten. (...) Hij draagt een opgelapt jasje, zijn broek vertoont zorgvuldig, met liefde voor waardigheid en properheid, verstelde plekken. Dit zelfrespect in het hart van het inferno maakt dat de uniformen van de SS'ers met hun hele ellendige carnavalsuitdossing lijken op kostuums die bij de lommerd zijn gehoord in de overtuiging dat een bloedbad ze duizend jaar kan laten meegaan. Ze zijn twaalf jaar meegegaan, korter dan het oude windjack dat ik op reis meestal draag.

Roger Binnemans

N.B. Roger Binnemans indachtig, is het dossier van deze Toestanden aan Claudio Magris' Donau gewijd.

Neogotiek

"De Sint-Lucasscholen en de neogotiek 1862-1914", een studie van het Katholiek Documentatiesentrum, onder leiding van Jan De Mayer, is één van de boeken die je beslist moet lezen maar waarvoor je toch moeilijk tijd vindt. De beloofde recensie komt er alsdannog in de vorm van deze korte aanbeveling. Hoe kan een vrijzinnige een "katholieke" studie over de neogotiek aanbevelen? Provocatie? Kazakdraaijerij? Dat de neogotiek vandaag nauwelijks nog populair is, evenmin bij het katholieke volksdeel, kan me helemaal niet imponeren. De katholieken hebben trouwens ongelijk als zij hun neogotisch verleden afzweren. Voor de lezer die niet helemaal op de hoogte is: het boek verscheen naar aanleiding van de viering van 125 jaar Sint-Lucasscholen. De tentoonstelling in het Bijlokemuseum kwam veel bezoekers nogal anachronistisch over. De neogotiek heeft nog weinig verdedigers - zeker in een tijd van steeds verdergaande secularisatie. Wie toch de tijd vindt om zich te verdiepen in de lectuur van deze Kadoc-studie zal de volgende trefwoorden gemakkelijk onthouden: ultramontaans, traditionalistisch, neo-middeleeuws, antisocialistische arbeiderselite, corporatistisch, ambachtelijk, tijdsvreemd. Niet fraai, hoor ik er zeggen. In het "life-style" tijdperk van de Yuppies klinkt elke verwijzing naar behoudsgezindheid ronduit reactionair. Inderdaad: de pioniers en ideologen van de neogotiek waren meestal conservatieve burgers die de oprukkende industrialisering en het daarmee gepaard gaande socialisme als een bedreiging voor de eigen identiteit en de kristelijke cultuur zagen. Toch mogen we niet vergeten dat een socialist en niet-gelovige als William Morris dezelfde wrevel betoonde jegens de toenmalige maatschappij. Jammer dat links doorgaans een minder goede behouder is van de traditie dan rechts. Of draagt traditie de exclusieve stempel van rechts?

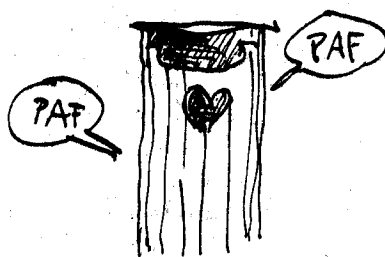
Jean Ranson

"The Bonfire of the Vanities" is de eerste roman 'pur sang' van de Amerikaanse sterjournalist Tom Wolfe. Eerder publiceerde Wolfe ondermeer "The Right Stuff", een prachtig 'faction' epos over de kinderjaren van de Amerikaanse ruimtevaartindustrie, dat knap verfilmd werd door Philip Kaufman. "The Bonfire of the Vanities", in het Nederlands "Het Vreugdevuur der Ijdelheden", kende een lange en bijzonder moeizame geboorte. Wolfe besteedde eerst drie jaar aan voorbereidend onderzoek, liet het boek in 1984 onder de vorm van een vervolgverhaal in het tijdschrift "Rolling Stone" verschijnen, en begon het resultaat dan gedurende nog eens drie jaar grondig te herwerken.

WASP

Sherman McCoy, het centrale personage uit "The Bonfire of the Vanities", is het prototype van de New Yorkse 'upper class' WASP (White AngloSaxon Protestant). Sherman, zoon van een gereputeerd advocaat, echtgenoot van een vrouw die zich in 'trendy' 'society' kringen beweegt, en vader van een allerliefst modeldochtertje, is een Wall Street VIP die een peperduur Park Avenue appartement huurt, een riant buitenhuis bezit, en rondrijdt in een slijke Mercedes. Een 'all American golden Boy' die zijn collega's en zichzelf zelfgenoegzaam als "the Masters of the Universe" ziet. McCoys calvarietocht begint met een bizar incident. Hij haalt zijn maîtresse, Maria, op aan de luchthaven, mist de afrit naar Manhattan, rijdt verloren in de sloppenwijken van de Bronx, en moet bruusk remmen omdat een autoband de rijbaan blokkeert. Wanneer bij uitstapt om de weg vrij te maken, duiken plots twee zwarten op die hem een helpende hand aanbieden. Sherman ruikt onraad, slaat in paniek, en vlucht na een korte schermutseling naar zijn wagen. Maria heeft ondertussen het stuur overgenomen en het duo scheurt in vliegende vaart weg, waarbij ze per ongeluk één van Shermans belagers overhoop rijden. Bekomen van de schok, overreedt Maria haar minnaar het ongeval niet aan de politie aan te geven: "Sherman, I'm gonna tell you what hap-

DE HAMBURGER DIE
ZELFS DE AMERIKANEN
PAF DEED STAAN

Beyond the Melting Pot

New York is een etnische hutsepot. Daarover schreven de sociologen Nathan Glazer en Daniel Moynihan in 1963 "Beyond the Melting Pot", waarin ze tot de conclusie kwamen dat de etnische groepen in New York niet samengesmolten waren tot één homogene brij, zoals verwacht, maar dat ze integendeel verward waren in een bittere machtsstrijd. Anno '88 staat deze bevinding nog steeds overeind. In zijn recente boek "Het vreugdevuur der ijdelheden" beschrijft Tom Wolfe die heksenketel, waarin zwarten, "Hispancis", joden, Ieren en WASP's een bikkelharde "struggle for life" uitvechten.

pened. I'm from South Carolina, and I'm gonna tell you in plain English: two niggers tried to kill us, and we got away. Two niggers tried to kill us in the jungle, and we got outta the jungle, and we're still breathing, and that's that."

Strebers

Het zit McCoy echter niet mee. Het slachtoffer, Henry Lamb, valt in een terminale coma. Lambs moeder is een beschermeling van dominee Bacon, een

militant ijveraar voor de gelijkberechtiging van de zwarten. Bacon roept Henry, een brave Hendrik die elke zondag vooraan in de kerk zit en vlijtig zijn best doet op school, ter stond tot martelaar van de zwarte gemeenschap uit en trekt ten strijde om het blanke 'establishment' te kakken te zetten. De poppen gaan aan het dansen en in een mum van tijd zit half New York op Shermans nek. Peter Fallow, een geflopte journalist, bijt zich in de affaire vast in de hoop zijn carrière nieuw leven in te kunnen blazen. Larry Kramer, een gefrustreerde openbare aanklager die aast op mediabelangstelling en promotie, staat te trappelen van ongeduld om McCoy, de gedroomde "Great White Defendant", aan het kruis te nagelen. Kramers chef, Abe Weiss, wil niets liever dan via McCoys veroordeling de aan zijn adres ge-richte aantijging van klasse-rechtspraak ontzenuwen, kwestie van zijn herverkiezing veilig te stellen. Tom Killian, Shermans Advocaat, ziet in zijn vermogende cliënt een weldadige en onuitputtelijke bron van inkomsten. Sherman McCoy en zijn tegenspelers worden meegezogen in een wervelende maalstroom van knotsgekke gebeurtenissen en verrassende ontwikkelingen, die uitdoopt op een spetterende climax.

New Journalism

Tom Wolfe wordt algemeen erkend als één der founding fathers van het 'New Journalism', een stijl van berichtgeving waarin de zoutloze reportage van droge feiten bijgekruid wordt doordat de journalist(e) zijn/haar verslag opfleurt met behulp van literaire technieken. De schrijver Wolfe keert deze keer de rollen om: in "The bonfire of the Vanities" heeft hij een ontzagwekkende hoeveelheid feitenmateriaal verwerkt. Tussen de bedrijven van het McCoy drama door laat Wolfe de lezer(es) een fascinerend kijkje nemen achter de schermen van advocatuur, het politie-apparaat, de rechtspleging, de zakenwereld en de recepties van de 'jet set'. Dat voor Wolfe een goede romancier in de eerste plaats een goede journalist moet zijn, is geen toeval. Hij heeft geen boodschap aan (post)modernistische proza-experimen-

ten. Wolfe zoekt aansluiting bij de negentiende eeuwse traditie van realistische en naturalistische grootmeesters zoals Zola, Balzac en Dickens.

Net zoals John Dos Passos' "Manhattan Transfer" is "The Bonfire of the Vanities" bovenal een rauw en indringend portret van de grootstad New York. In lijn met zijn literaire voorbeeld Balzac, schrijft Wolfe de kroniek van de New Yorkse 'comédie humaine'. 'Altruïsme' is in 'ambition city' een synoniem voor 'welbegrepen eigenbelang'. De metropool wordt geregeerd door een cynische wil tot macht, baadt in een verstikkende atmosfeer van ressentiment en revanchisme, en wemelt van nietsontziende 'strebbers'. Om het wel en wee van Henry Lamb geven de Bacons en de Kramers 'au fond' geen barst, en of McCoy nu al dan niet schuldig is, kan hen al evenmin een zier schelen. Sherman heeft gewoon pech gehad: "The guy hit the wrong kind of kid in the wrong part of town driving the

wrong brand of car with the wrong woman, not his wife, in the bucket seat next to him." Voor deze bende egotrippers telt maar één ding: Sherman McCoy offeren op het altaar van hun sacrosancte Ik.

Balzac

"The Bonfire of the Vanities" leest als een sneltrein, voortgestuwd door een vuurwerk van knetterende dialogen en honderden bladzijden lang sleept Tom Wolfe je mee in een duizelingwekkend en adembenemend tempo. Je leeft intens met de personages mee en Wolfe doet je om beurten onbedaarlijk lachen, wrevelig knarsetanden, en ontroerd een traantje wegpinken. Zoals het een dandy - Wolfe is altijd uitgedost in een smetteloos wit pak - en een bewonderaar van Balzac past, besteedt hij uitgebreid aandacht aan kleren en interieurs, in New York - en niet alleen daar - statussymbolen 'par excellence'. Wolfe heeft een scherp oog voor revelerende details, zet meesterlijk rake

typeringen neer, en schudt traditiegetrouw de nodige spitsvondige neologismen uit zijn elegante mouw: zo omschrijft Sherman de supergestroomlijnde en op plastische chirurgie geabonneerde dames van middelbare leeftijd, die hij op selecte cocktailfeestjes ontmoet, als "X-rays".

"The Bonfire of the Vanities" is geschreven met een in vitriool gedoopte pen, maar elke bladzijde getuigt ook van het warme hart dat Tom Wolfe New York toedraagt. Een opvallende schoonheidsvlek, die het boek ontsiert, is dat de -weinige- vrouwelijke personages bijzonder zwak en mager uit de verf komen. Dat neemt niet weg dat "The Bonfire of the Vanities" een grandioze roman is.

Aldo Martin

Tom Wolfe: "Het Vreugdevuur der IJdelheden", vertaald door Jan Fastenau, Balt Lenders en Gerard Verbiest, Bert Bakker, 1988.

Xavier Rombouts

Praag: ingetogenen op een zucht van Kafka's graf

Oudstrijder

Het meest ondergewaardeerd boek? In het Vlaams taalgebied zal een echt waardevol boek niet aan de aandacht ontsnappen. Er is voldoende professionele interesse om lauweren uit te delen aan wie ze toekomen. Met de organisatie daarvan wil het nog wel eens fout gaan. Zo is *De papegaaienschommel* van Gilbert Grauw in de pers veel te laat opgemerkt.

Een Vlaams boek te laat gewaardeerd: het gebeurt al te vaak. Ondergewaardeerd? Zéér uitzonderlijk, eerder integendeel. Ik kan me maar één boek voor de geest halen dat onterecht een wel zeer ongelukkige carrière gemaakt heeft: Met ons gaat alles goed van Luc Campenhout. Het verscheen in 1986, maar verdween welhaast onmiddellijk in de grote brand van de Standaard-magazijnen. Recensies bleven uit. Nochtans reken ik het bij de beste boeken die dat jaar (en een paar jaar ervoor en erna) verschenen.

Twintig jaar na '68 zet Vancampenhout een groepje slippedragers van de beweging in hun hemd. Met hun gruwelijke cynisme, en in een knap uitgebouwde verhaalstructuur, laat hij een voor een het masker van de zelfbeloofing afrukken. Hij braakt al zijn emotionele, sociale en literaire frustraties uit in een bijtende satire waarin een prozaische geit bijne het hele boek door een intrigerende rol speelt. Zoals in al zijn boeken contrasteert grofheid scherp met sterk aangevreten idealisme en diepe emotionele hunkering. Ongetwijfeld is dit zijn beste roman.

Vancampenhout speelde een beetje Orwelliaans met de cijferwisseling 68-86 toen het boek verscheen. Na lang aandringen stemde de uitgeverij toe in een herdruk in 1988: de twintigste verjaardag van '68. Het heeft niet mogen baten, geen haan heeft er naar gekraaid.

Ik zou niet weten welk Vlaams boek in 1988 onrechtmatig onderschat is. Maar als ik toch een pluim moet geven om kwaliteit die twee keer door onfortuinlijke omstandigheden niet is komen boven drijven, nou: pak aan, Vancampenhout.

Jos Borré

Onderschat

Angry young woman

Het is niet zozeer ondergewaardeerd, want het heeft prijzen gekregen. Maar in mijn omgeving heeft niet iedereen het gelezen, en dus wordt "*Die Klavierspielerin*" van Elfriede Jelinek ("*Depianiste*", in het Nederlands uitgegeven bij Van Gennep) onrecht aangedaan. Het is een boek dat naar de keel grijpt, en iedereen zou voldoende masochist moeten zijn om het te willen lezen.

Het boek beschrijft het samenleven en oorlogvoeren van twee vrouwen, moeder en dochter (toen dochter Erika Kohut werd geboren, verdween de vader, eerst gek en dan dood). Moeder tyranniseert, slaat, vlijt, huilt, tiert. Erika, pianolerares, eind van de dertig, slaat terug, trekt aan, stoot af (de moeder maar ook de hanige man, haar leerling Walter Klemmer), besluit hoeren en hoerenlopers in het donkere Praterpark en gaat met een scheermesje haar vagina en haar sexuele frustraties te lijf. Onbestaande is het Wenen van de ansichtkaarten. "*Die Klavierspielerin*" speelt op een andere planeet. Het alledaagse is er het afwijkende en het afwijkende is er het alledaagse. De taal (want het is vooral het boek van een taal) is navenant, dat wil zeggen van dezelfde wrede schoonheid, geteisterd door dezelfde deformaties.

U bent gewaarschuwd, toekomstige lezer, Erika Kohut stapt uit het boek en kruist vroeg of laat uw pad.

William Van Laeken

Taoïstisch Lichaam

Onderschat in onze cultuur is de godsdienst. Elders werd en wordt ze politiek onderdrukt. Wij verdrukken ze zelf uit ons progressief bewustzijn. In zijn kapitale werk Tao. De levende religie van China (Meulenhoff) toont Schipper aan dat wat uit het maatschappelijke leven en uit het collectieve bewustzijn wordt weggedrukt evengoed een wezenlijke levensbron blijft. Kristofer Schipper is een Nederlandse sinoloog die in Parijs Chinese religie doceert aan de Ecole Pratique des Hautes Etudes. Hij vindt het vanzelfsprekend dat hij, als geleerde van het taoïsme, zelf de praktijk van die religie beoefent. Professor en religieus meester tegelijk: een combinatie die menig sciëntist meewarig zal doen glimlachen. Ondertussen vragen geleerden in de Chinese Volksrepubliek Schipper om expertise op het gebied dat hun eigen land heeft vernietigd! Het boek van Schipper is niet alleen voer voor oriëntalisten en godsdienstkundigen, het spreekt ons allen aan. Niet alleen omdat de schrijver de gewone mensentaal gebruikt en alles geduldig uitlegt, dat wil zeggen: behoedzaam naar het westers begripsvermogen vertaalt. Vooral omdat het ons ongewild wijst op het gevaar dat onze cultuur dreigt haar eigen godsdienst te verwaarlozen of te vergeten of te moderniseren (niet in de allerlaatste plaats door de huidige bedienaars van de godsdienst zelf). Dat Tao. De levende religie van China bovendien weet te ontroeren, zowel ethisch als esthetisch, reken ik niet tot de geringste verdiensten van het boek. Toen het in 1982 in het Frans verscheen als *Le corps taoïste* (een titel die ik veruit verkies boven de Nederlandse) plaatste ik het in "*Vrij Nederland*" bij de beste vijf boeken die ik in dat jaar had gelezen. Tijdens de voorbije zes jaar heb ik het, eerlijk, in Nederland en België nergens zien liggen (tenzij in mijn eigen boekenkast), hoewel ik toch best hier en daar kom. Tao, de levende religie van China kan, vrees ik, ook de komende zes jaar een onderschat boek blijven.

Frans Boenders

Arabische balletjes

Ga bij de dichtstbijzijnde Arabische slager en vraag hem 500 gr gemengd gehakt (rund en lam), kruid dit met wat zout, peper, een beetje kerrie, voeg wat geweekt en uitgeknepen oud brood toe, royaal gehakte peterselie en een beetje verse munt, en wat zeer fijn gehakte knoflook Meng alles goed, kneed met de handen (zoals je met deeg zou doen) en rol er balletjes van ter grootte van een kwartelei. Rol deze even door de bloem. Laat rusten. De Turkse borrelhapjes staan nu klaar voor gebruik. Het volstaat ze op het gepaste ogenblik in hete frituurolie te gooien en goed krokant en gaar te laten worden.

Lamsklootjes

Vraag aan dezelfde slager of hij lamstestikels verkoopt. Deze ballen ogen niet al te smakelijk in hun oorspronkelijke staat, maar de slager maakt ze in een handomdraai graag voor u schoon. Uit het vlees komen dan mooie, lichtroze balletjes, die je wat textuur betreft nog het best kan vergelijken met kalfszwezeriken. Laat deze balletjes een uur weken in licht gezouten water. Droog ze goed en snijd ze in reepjes. Verhit boter en olie in een braadpan. Schud de reepjes testikel even door bloem en bak ze mooi bruin in de hete boter. Dit duurt maar een paar minuten. Net voor ze klaar zijn voeg je er een handvol gehakte peterselie en een paar tenen fijngesneden knoflook bij, zout en op het laatste ogenblik draai je er een paar keer de pepermolen over. Ziezo, ook het Arabische voorgerecht is klaar.

Eendelevers met gekruide appels

Van andere immigranten (maar dan op EG-niveau) nog een voorgerecht, gekruide appels met gebakken kippe- of eendelevers "canatons de Barbarie". De laatste zijn lekkerder, maar kosten wel viermaal zo veel als kippelevers. Wil je eendelevers omdat het toch feest is, bestel ze dan zo snel mogelijk bij je poelier, want

Lamsklootjes en ander heerlijk

Natuurlijk wou jij ook wel dat je de feestdagen al achter de rug had: familiebezoek, eindelijk eten en drinken. Luister niet naar de droge damesbladen over de sappig-saaie kalkoenen. Waarom niet eens de culinaire inbreng van onze broeders immigranten proberen?

LAMSKLOOTJES GOED ONTVANGEN IN CULINAIRE WERELD...

het is niet iets wat hij normaal in voorraad heeft. Wil je dit met de Kerstdagen klaar maken, dan moet je wel meteen aan de slag, want de appels moeten een paar dagen marinieren in de kruidenazijn. Ze blijven wel weken goed. Kook 1/2 l rode wijnazijn van goede kwaliteit en los er 500 gr donkerbruine suiker in op. Voeg wat peperbollen, een paar kruidnagels, een theelepeltje gemberpoeder, een gepeld teentje knoflook, een laurierblad en een klein snuifje zout toe en laat een kwartier zacht op het vuur trekken. Schil ondertussen de appels (golden of cox), verdeel ze in vier en elk kwartje ook nog in twee (alles in de lengte). Zeef de kruidenazijn en pocheer de appels in dit vocht tot ze glazig zijn (niet te veel in een keer, anders krijg je moes). Schep ze met een schuimspaan in een glazen of stenen pot. Doe dit tot alle appels op zijn en giet de kruidenazijn over de appels. Laat afkoelen. Sluit de pot en zet hem op een koele plaats (niet in de koelkast). Bij gebruik warm je ongeveer 4 tot 5 stukjes appel per persoon op in het vocht en bak je de gekozen levertjes in een pan. Als ze mooi bruin (maar nog roze bin-

nenin) zijn, leg je ze op een schaal en hou je ze ergens warm. Deglaceer de braadpan met het appelvocht en voeg er een goeie klont boter aan toe. Roer tot de boter gesmolten is. Schik de appels en levers mooi op een warm bord en giet er de glanzende bruine saus over. Lekker!

Sauerbraten

Na de Engelse immigranten nageaapt te hebben, doen we dit met andere, niet direct om hun culinaire hoogstandjes bekend staande, burens: neen, niet de Nederlanders, maar de Duitsers. Ook voor dit recept, "Sauerbraten" moet je meteen aan de slag. Koop (weer bij de Arabische slager) "roastbeef" (ongeveer 300 fr/kg). Maak een marinade met 2 dl. rode wijn, 2 dl. wijnazijn en 3 dl. water, één in ringen gesneden ui, peperkorrels en 6 gekneusde jeneverbessen, 2 laurierbladen. Breng deze marinade aan de kook en laat afkoelen. Leg het vlees in passende kom en giet er de afgekoelde marinade over. Laat een paar dagen staan. Haal het vlees uit de marinade, droog het goed af en bak het aan alle kanten bruin in hete boter. Haal het vlees uit de pan en bak in dezelfde boter een halve kop fijngehakte ui, dito wortel en selderij. Leg het vlees weer in de pan en giet de marinade erover. Breng aan de kook en laat minstens 3 uur zachtjes stoven. Langer mag ook. Haal het vlees voor de laatste keer uit de pan en hou het warm. Gooi nu in het kookvocht een flink stuk verkruidelde gemberkoek (als je die niet in huis hebt is gewone ontbijtkoek ook best, maar voeg dan wel een lepel gemberpoeder toe). Laat alles nog even flink doorkoken, snij het vlees in dikke plakken en giet het kookvocht door een zeef over het vlees. In Duitsland wordt dit gerecht traditioneel opgediend met gekookte aardappelen en rode kool. Aardappelpuree gemengd met gesmoorde uien is er ook heel lekker bij. En om toch een Belgische traditie in ere te houden koop je als nagerecht bij de bakker een kerstblok of een nieuwjaarshart. Smakelijk.

Godelieve Colinet

Onderschat

Vrolijke wanhoop

Het is natuurlijk veel gemakkelijker om overschatte boeken aan te wijzen. Niet dat er zo weinig onderschatte boeken zouden zijn, maar omdat van overschatte uitgaven gemakkelijker te zeggen is waarom ze overschat zijn. Onderschatting heeft te maken met diffuse dingen als aandacht, smaak of sensibilliteit, bij overschatting gaat het om kwaliteitsoordelen waarvoor vaak de grondslag niet deugt.

Van wat in 1988 is gepubliceerd behoort, denk ik, *Optisch bedrog en andere proza* van de Sovjet-auteur Daniil Charms (1905-1942) tot het meest onderschatte. Het boekje verscheen bij Gerards en Schreurs in Maastricht, in een reeks waarin eerder al heel aardige, vaak half vergeten teksten werden gepubliceerd, onder meer van Boon en Artaud. Charms schreef absurd proza, dat, hoe vreselijk je er ook moet om lachen, op een ongemeen beklemmende manier de stalinistische terreur (waarvan Charms trouwens zelf het slachtoffer is geworden) weergeeft en extrapoleert. Het is vrolijke wanhoop, in alle opzichten extreem uitgewerkt. Bovendien eist Charms een medeplichtigheid bij de lectuur, al was het maar in het (h)erkennen van het literaire karakter van zijn groteske proza, dat, hoe vreselijk je er ook moet om lachen, op een ongemeen beklemmende manier de stalinistische terreur (waarvan Charms trouwens zelf het slachtoffer is geworden) weergeeft en extrapoleert. Het is vrolijke wanhoop, in alle opzichten extreem uitgewerkt. Bovendien eist Charms een medeplichtigheid bij de lectuur, al was het maar in het (h)erkennen van het literaire karakter van zijn groteske proza. Het is altijd prettig door een auteur ernstig te worden genomen, zeker nu steeds meer "cultuurproducenten" hun "consumenten" met een zekere hardnekkigheid als halve idioten toespreken.

Marc Reynebau

Slechte smaak

Het is eigenlijk een klacht, een verwijt, een "culturele vingerwijzing" wanneer men titels noemt van ondergewaardeerde boeken. Laat het voor de lezer duidelijk zijn dat er meer boeken ondergewaardeerd worden dan gewaardeerd. Verschijnen er dan te veel titels in één jaar of zijn er te weinig kanalen om over die boeken iets zinnigs te vertellen? Who knows!

Het boek dat ik wil aanhalen als ondergewaardeerd is van iemand die waarschijnlijk de grootste literaire cultfiguur wordt van de laatste jaren. De internationale pers stond reeds bol over zijn "nog niet verschenen" nieuwste roman. Momenteel spendeert de krant *De Standaard* een hele bladzijde aan een boek dat enkel nog maar in het Italiaans bestaat. Wat een Europese visie toch! Deze heren zien dan wel over het hoofd dat er enkele maanden geleden een vertaling verscheen van eerder, in het Italiaans verschenen essays. Het betreft "De structuur van de slechte smaak" van, jawel, Umberto Eco. Een cultuurfilosofisch essay dat ik, maar wie ben ik, warm aanbeveel aan onze geliefde vriend Finkielkraut. Een boek van iemand die de problemen wil doordenken in plaats van weg te denken (zoals Finkielkraut wel eens neigt te doen). "De structuur van de slechte smaak" is een mooie titel voor een boek dat handelt over de westerse cultuur en ik verzeker u dat de rest al even origineel is. Een absolute aanrader voor iedereen die zich op een of andere manier wil bezighouden met cultuur. Ik zal het maar niet hebben over "Apollo's klacht" van Reynebau. Maar als je het me toch zou vragen, het lezen waard.

Piet Bulteel

Afrikanen

Miskend is iedereen bij ons die niet aan overkill doet. Miskend zijn dus niet de Brusselmansen, Lanoyes (knap romandebuut) en van Paemels. Miskend zou ik noemen de door mij (pas) dit jaar gelezen en geprezen *De uitgedaagde werkelijkheid* (Alstein), *Het blauwe meisje* (Greta Seghers), *De jongen van het Wolvenplein* (Dolores Thijs - wordt niet eens opgenomen in Nuis, Goedgebuure en Borré). Miskend zijn zeker ook *De macht van het getal* (Joris Tulkens) en natuurlijk *Vrouwelijk enkelvoud* (Pol Hoste). Van een geslaagd Nederlands debuut, *De kapper* (Gijs IJlander), heb ik maar één recensie gezien. Maar goed, ik kan ook niet alles lezen en, wie weet, hoeveel van mijn mis-toekenningen zijn onterecht? Die aan Nic van Bruggen niet. Als niet iedereen Marc Reynebaus *Apollo's klacht* leest, zal hij zich miskend mogen voelen. Tenslotte mag ook Dré van Bosbeke zich miskend voelen want zijn *Ridders van nu* (over geheime genootschappen in ons land en Europa), is een boek waarvan het belang slechts geleidelijk duidelijk zal worden. Niet miskend, dan weer, zullen de schrijvers van *Maria en de nieuwe evangelisatie* (uitgeverij Altiora) zich voelen; hun boek heeft alles van de onverbiddelijke seller.

Maar het miskendst van al horen zich te voelen de Afrikanen: zoals de Zuid Amerikaanse literatuur twintig jaar geleden een revelatie voor de westerse intelligentsia was, en zoals sinds tien jaar de vrouwenliteratuur as such een geweldige verrijking van onze cultuur betekent, zo hoop ik dat eindelijk het kenningsmakingsproces met de Afrikaanse (zwarte) culturen onomkeerbaar op gang is gekomen. Als we daar niet van leren, lijden we schamele schaarste -toch als, volgens Achterhuis, het noodzakelijke gevolg van overvloed.

Dirk Daens

Dueloog

Kees Van Kooten
antwoordt
Fernand Auwera

Geachte Heer Auwera,

u heeft volkomen gelijk!
daarom verdwijnen wij
van het scherm.
18 december maken wij
onze laatste uitzending.
wat mijn schrijven betreft:
ook dat heeft geen zin
meer.

dit briefje is het laatste
wat er uit mijn pen komt.
mede namens wim de Bie
dank ik u hartelijk voor
de briljante wijze
waarop u ons de ogen
voor onze lulligheid
heeft geopend. In deemoed
verblijf ik,
hoogachtend,

Kees Van Kooten

Toestanden

Zespenningenstraat 49 (b13)
1000 Brussel
tel 02/513 02 16
elke vrijdag uitgegeven
door Uitgeverij Zijdellings C.V.

directeur : Eric Corijn
hoofdredacteur : Jan Van Kerkhoven
eindredactie : Karin Pairen en Eric Goubin
redactie : Koen Dille, Francine Mestrum,
André Mommen, Wim Van Rooy,
Jef Vermaere, Frank Winter.
tekenaars : GAL, Morbus, Quirit
vormgeving : Scritto

bijgestaan door een redactieraad
en een schare medewerkers

Zakelijke leiding : Koen De Visscher

jaarabonnement : 2400F - 170fl
of een permanente opdracht
van 200F - 14fl/maand
rek. nr 001-1762098-72
van Zijdellings CV
Brussel

verantwoordelijke uitgever :
Paul Eyben,
Brouwerstraat 16
3590 Hamont-Achel

Toestanden

1988 = 1.988 F

Vanaf 1 januari kost een jaarabonnement op TOESTANDEN 2.400 F. Als je met deze bon intekent vòòr 6 januari 1989 blijf je genieten van ons voordeelabonnement: 50 weken lang elke vrijdag TOESTANDEN in uw bus voor amper 1.988 F! U bespaart zo maar eventjes 412 F.

Dat maakt 8 gratis nummers!

Naam

Voornaam Tel

Straat nr bus

Postnr Gemeente

Ja, ik neem een abonnement

3.000 F Steun/1 jaar
1.988 F 1 jaar (1989 = 2.400 F)
200 F per maand (met een
permanente opdracht)

Ik betaal

via storting van 1.988 F
op 001-1762098-72
 met bijgevoegde cheque op
naam van Uitgeverij Zijdellings
 na ontvangst van een formulier
voor een permanente opdracht

en stuur "1988 = 1.988 F" naar TOESTANDEN (vòòr 6 januari 1989),
Zespenningenstraat 49, bus 13 te 300 Brussel

Toestanden 16

gebruiksaanwijzing

Op reis

U bezoekt graag steden maar vindt de toeristische gidsen te duur. Dan bent U bij nu aan het goede adres. In dit nummer verneemt U meer over Barcelona (pag. 3), Napels (pag. 4), Saloniki (pag. 6 en 7), Brussel (pag. 9), Stockholm (pag. 10), Berlijn (pag. 11), Moskou (pag. 12 en 13), de steden op de Donau, zoals Wenen, Boedapest en Roese (pag. 15 tot 19), Warschau (pag. 20), Istanboel (pag. 22), Johnstown-Zuid Afrika (pag. 23 en 24), New York (pag. 26 en 27).

Ver-Wensingen

U wenst niet mee te doen aan de jaarlijkse traditie om naar iedereen de beste Kerstwensen te sturen. U zoekt een alternatief. U vindt het in dit nummer: Nieuwjaarsverwensingen. Enkele min of meer bekende Vlamingen spuien hun gal op pag. 5, 8 en 14.

Boekenberg

U houdt van literatuur maar vindt Uw weg niet meer in de grote boekenberg. U hebt nood aan enkele suggesties. Toestanden snelt ter hulp. In deze aflevering stellen wij U (recent) werk voor van Eduardo Mendoza (pag. 3), Luciano de Crescenzo (pag. 4), dichters uit Noord-Griekenland (pag. 6-7), Bernard-Henry Lévy (pag. 9), August Strindberg, Hjalmar Söderberg en Kerstin Ekman (pag. 10), Ian Walker (pag. 11), Vladimir Vojnovitsj (pag. 12), Raymond Van den Boogaard (pag. 13), Claudio Magris (pag. 15-19), Tadeusz Konwincki (pag. 20), dichters uit Istanboel (pag. 22), Siphon Sepamla (pag. 23-24) en Tom Wolfe (pag. 26-27)

Onbekend?

U bent niet geïnteresseerd te lezen wat Jan en alleman lezen. U wil nog onbekende auteurs ontdekken. Toestanden steekt U hierbij een helpende hand toe. Een tweede serie min of meer onderschatte Vlamingen vermelden op pag. 21, 25, 28 en 31 welke publicaties volgens hen onvoldoende faam verwierven.

Toestanden culinair

U hebt Uw buik vol van kalkoen. Godelieve Colinet heeft Uw noodkreet gehoord. De Toestanden-kok ging te rade in allerlei immigrantenkeukens en serveert lamsklootjes op pag. 29.

1989

Toestanden start het nieuwe jaar op revolutionaire wijze. Meer daarover in nummer 17. Alvast een vrolijke jaarwisseling toegewenst!

Het Laatste Woord

GEBRUIKSAANWIJZING : CORRECT GEBRUIKT GEEFT HET CONDOOM EEN GOEDE DOELTREFFENDHEID. 1° HET CONDOOM MOET AANGEBRACHT WORDEN VOOR ER CONTACT PLAATSVINDT TUSSEN DE GESLACHTSORGANEN. 2° ROL HET CONDOOM 1-2 CM AF. ROL DAN HET CONDOOM ZO VER MOGELIJK OVER HET STUVE LID. HOUD HIERBIJ HET UITEINDE VRIJ VAN LUCHT. VERBREEK HET CONTACT SPOEDIG NA DE ZAADLOZING EN HOUD HET CONDOOM VAST BIJ HET HET